

॥ हिन्दीभाष प्रबोधि नो ॥

[पहला भाग]

रचनार अने प्रकाशकः

आशाबाई कशीबाई पटेल

१०३०९

आवृत्ति १ वी

संवत् १९७६

सन १९२३

मूल्य ६ आना.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૩૦૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મેમોરિયલ ટ્રિબ્યુનાલ પ્રોસીડિંગ્સ

વિષય મૃત્યુ : ૮૪૪ : ૧૩૫૨

॥ श्री परमात्मने नमः ॥

॥ हिन्दी भाषा प्रबोधि नां ॥

[पहला भाग]

सरस्वती सदा वन्दुं, जेनी उपास
उपजवे कविश्लेषे काव्यो पुष्पो सभां नडी.

रचनार અને પ્રકાશક

આશાભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

હિંદી-શિક્ષક, વિનયમંદિર, નડિયાદ

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૦૦૩૦૧૦

અર્ધક
અર્ધશુદ્ધિ
શ્રીમનલાલ હાસરલાલ મહેતા
'વસન્તા' અર્ધશુદ્ધિ, શામળાની પોળ; અમદાવાદ.

અભિપ્રાય

ભાઈશ્રી આશાભાઈએ લખેલી “ હિંદી ભાષા પ્રબોધિની ” હું જોઈ ગયો. આશાભાઈએ હિંદીનો અભ્યાસ પોતાની મેળે જ કરેલો છે તેથી આ ચોપડી તરફ મારું ધ્યાન વધારે ગયું. આ ચોપડીના પાઠોમાં શિક્ષકનો અનુભવ પૂરતો વાપરેલો દેખાય છે. એક મહેનતુ શિક્ષક એક વર્ષની અંદર ભાષા શીખી તે શિખવવાની ચોપડી પણ તૈયાર કરી શકે છે એટલી હિંદી ભાષા સહેલી છે. અને તેથી જ તે રાષ્ટ્ર ભાષા અથવા સ્વરાજ્યની ભાષા થવા લાયક છે. ‘ હિંદી ભાષા પ્રબોધિનો ’ વિદ્યાર્થીઓને માટે બહુ જ અનુકૂળ છે એમ મને લાગે છે.

દત્તાત્રેય બાળકૃષ્ણ કાલેલકર

બે બાલ

હરકાષ્ટ વિદેશીય ભાષા શીખવવાને માટે આરંભમાં તેના વ્યાકરણનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. દૃષ્ટાંત રૂપ વાક્યો આપી તેના ઉપરથી નીકળતા નિયમો સમજાવીને વ્યાકરણ શીખવવામાં આવે તોપણ સારા સારા વિદ્યાર્થીઓ જ તે સમજીને ભાષાનો અભ્યાસ કરી શકે છે પણ બાકીના વિદ્યાર્થીઓ તો કંટાળી જ જાય છે, અને તેઓ કંટાળે એ પણ સ્વાભાવિક છે કારણ કે વ્યાકરણ એટો અગાધ અને બુદ્ધિનો વિષય છે. તેમને ક્રમસર વ્યાકરણ શીખવ્યા સિવાય વાર્તા, સંવાદો, કવિતાઓ કે વર્ણનાત્મક પાઠો દ્વારા ભાષાનું જ્ઞાન આપવું આ પદ્ધતિ પણ વિદેશીય વિદ્યાર્થીઓને ન પાલવે. કેમકે ક્રમસર વ્યાકરણ શીખવવા માટે વળી પાછી પાઠમાળા જેવી બીજી ચોપડીની આવશ્યકતા રહે. આમ વિચાર કરતાં છેવટે આપણે એવા નિર્ણય ઉપર આવવું પડે છે કે રમુજ સંવાદો, કવિતાઓ, તેમજ વર્ણનાત્મક પાઠો પણ એવા હોવા જોઈએ કે જે વ્યાકરણનું ક્રમસર જ્ઞાન આપી શકે.

વળી આપણે તો હિંદી ભાષા શીખવી છે એટલું જ નહિ પણ તેને અપનાવી લેવી છે. છતાં આપણે શીખવા યોગ્ય પુસ્તકની ખામી એમ કેમ પાલવે? અર્થાત્ ઠીક કહ્યું છે કે વાહન વિનાની વાટ તો વસમી જ લાગે, આવે પ્રસંગે વિદ્યાર્થીઓ ગુન્યાય અને શિક્ષકો મૂઝાય એ વાત પણ સ્વાભાવિક છે. આ મૂઝવણનો અનુભવ મને પોતાને પણ થવા લાગ્યો. મારા સાથીની સચનાથી હિંદી શીખવવાને માટે મેં એકવાર તો પુસ્તક લખ્યું પણ ખરું. પણ ટાઇપને અભાવે લગભગ બે માસ સુધી છાપખાનામાં પડ્યું રહ્યું. અને પરિણામે મૂષક મામાનો ભક્ષ થઈ પડ્યું. ફરીને નકલ થાય એમ પણ નહિં

રહેવાથી નિરાશ નાહ ચતાં તેને ફરીથી નવી જ રચનાથી ઇશ્વર
કૃપાથી લખ્યું. ધીરજ અને ખંતનું ફળ પણ મળ્યું! આ વખતે
ધારેલો હેતુ પાર પડ્યો. કમસર વ્યાકરણ શીખવે એવા રમુજ સંવાદો
તેમ જ વર્ણનાત્મક પાઠો રચાયા, વળી કવિતાઓ પણ એ જ
વ્યાકરણને પોષનારી થઇ પડી. આમ ચોપડીની સારી રસના જ
આપોઆપ વ્યાકરણ તેમજ ભાષા બન્નેનું જ્ઞાન આપનારી તેમ જ
શૈક્ષક વૃત્તિની ખિલવટ કરનારી થઇ પડી. કેટલાક વિદ્વાન માણસોને
આ ચોપડી બહુ પસંદ પડી છે અને તેમણે મને ખીજી, ત્રીજી ચોપડી
લખવા ઉત્તેજિત કર્યો છે છતાંય કોઇને કંઇ ભૂલ જણાય તો તે
ખતાવી મને આભારી કરશે એમ હું ઇચ્છું છું. વળી આ તો મારો
પ્રથમ પ્રયત્ન છે એટલે સુઝ જનો પ્રત્યે આટલી વિનંતી ખસ છે.

(અનુક્રમ)

“ વધંતી પુષ્પવેલીને ડાળી પર મહાનાવવા;

સુગ્રો, ઝાઝા છતાં દોષો જાણી તજે ન રહેલી આ. ”

છેવટ સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ પ્રત્યે મહારી એટલી જ પ્રાર્થના
છે કે આ ચોપડી હિન્દીના અભ્યાસક્રોને ઉપયોગી થઇ પડે
અને તેનો મહોળો પ્રચાર થાય. અંતમાં ભાઈશ્રી ચીમનલાલ ભોગી-
લાલ બી. એ. (શિક્ષક, વિનય મંદિર, નડિઆદ) નો પુસ્તક લખના
માટે યોગ્ય સમયે કરેલી પ્રેરણા માટે જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો
ઓછો જ છે. અસ્તુ.

આશાભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

ઉપયોગી સૂચના

આ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ ભાષા શિખવવાની સાથે ક્રમસર વ્યાકરણનું જ્ઞાન આપવાનો છે; એમાં રમુજી સંવાદો, કવિતાઓ તેમજ વર્ણનાત્મક સામાન્ય જ્ઞાન આપનારા પાઠો દ્વારા ક્રમસર હિંદી ભાષાના વ્યાકરણનું જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે. દરેક પાઠની નીચે અપરિચિત શબ્દોના અર્થ ગૂજરાતીમાં આપવામાં આવ્યા છે, વળી તે પાઠમાં આવતું વ્યાકરણ પણ દૃષ્ટાંતો આપી સારી રીતે સમજાવવામાં આવ્યું છે. ઉપરાંત દરેક વિદ્યાર્થીએ પાઠનો અભ્યાસ ખરાબર કર્યો છે કે નહિ તે જોવા દરેક પાઠની નીચે તેને અનુસરતાં તરજુમા માટે ગૂજરાતી વાક્યો પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આમ આપોઆપ આ પુસ્તકની રચના જ એવી છે કે કોઈપણ જિજ્ઞાસુ અભ્યાસક આ પુસ્તકનો ખારીકાઈથી અભ્યાસ કરી પોતાની મેજે જ હિંદી ભાષાનું સાફ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકશે એમ માફ તેમજ ખીજ કેટલાક વિદ્વાન માણસો કે જેમણે આ ચોપડી જોઈ તપાસી છે તેમનું માનવું છે.

ભાષાનું સાફ જ્ઞાન તો તેના ખારીક અભ્યાસથી જ થાય. તેમાં રહેલી ખૂબી જણાવનારા બધા નિયમ તો ન જ આપી શકાય. તો પછી કોઈપણ ભાષા સારી રીતે શિખવવા તેનો ખારીક અભ્યાસ કરાવવો એ જ આવશ્યક હોઈ શકે. વિદ્યાર્થીઓને ગમ્મત પડે તે માટે પાઠોનું વાંચન પણ ભાવપૂર્વક થવાની જરૂર છે. રમુજી પાઠોનું વાંચન ભાવપૂર્વક થવાથી વિદ્યાર્થીઓને તે પાઠો વાંચવામાં બહુ રસ પડે છે. એવા પાઠો તે વારંવાર વાંચે છે. અને તેમને ઘણા ખરા પાઠ તો મોઢે જ થઈ જાય છે. અને આમ થાય તો આ ચોપડીની રચના જ એવી છે કે તેમને આપોઆપ વ્યાકરણ તેમ જ

ભાષા જન્મેનું જ્ઞાન સારી રીતે મળે. વળી ભાષા તો કવિતાથી બણી
સારી રીતે શિખાય કેમકે, કવિતા ઝટ મોઢે થઈ જાય છે. તેમ
કરવામાં સારો રાગ જરૂરનો છે. ભાષા શિખવવામાં પાઠ ઉપર પ્રભો
પૂજવાની ટેવ બહુ જ મદદગાર છે કેમકે તેથી વિદ્યાર્થીઓને વાતચીત
કરવાનો મહાવરો પડે છે.

આશા રાખું છું કે આ સૂચના શિક્ષક વર્ગને ઉપયોગી થઈ
પડશે. અસ્તુ.

આશાભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

પાઠ પાહેલ

ઘરમાત

લડકા જાના છે ।	બેઠ જાના છે ।
આદમી ઉઠતા છે ।	બાલક બેઠતા છે ।
દયારામ હંસતા છે ।	બધા રોતા છે ।
સુન્દરલાલ સોતા છે ।	ગવેયા ગાના છે ।
ચૂંઘા છિપ જાતા છે ।	સવેરા હોતા છે ।
સૂરજ નિકલતા છે ।	થોડા દોડતા છે ।
કુત્તા ભોંકતા છે ।	તાના ઉડતા છે ।
કૌઆ કાંવ કાંવ કરના છે ।	મન્દર કૂદના છે ।
મોર નાચતા છે ।	મિઠૂ ધૂમતા છે ।
હાથી ચિંવાડના છે ।	મન વહના છે ।
મેઘ છાતા છે ।	અંધેરા હોતા છે ।
બાદલ ગરજતા છે ।	જલ ઘરસતા છે ।
પાની વહતા છે ।	મંદિત વાલતા છે ।

*લડકા (larka) ઢ નો ઉચ્ચાર ૨ જેવો થાય છે.

÷ અલોગઢ (Aligarh) ઢ નો ઉચ્ચાર ૨ માં હકાર મળ્યો હોય તેવો થાય છે.

આવા ઢ ને ઢ શબ્દ કે શબ્દ વિભાગ (syllable) ની શરૂઆતમાં આવી શકતા નથી. શબ્દની શરૂઆતમાં ઢ ને ઢ વપરાય છે. આવા ઢ ને ઢ ની નીચે જે મીઠાં કરવામાં આવે છે તે મીઠાંને 'ગુફતા' કહે છે.

रास्ता साफ़ हो जाता है । पौदा बढ़ता है ।
 फूल खिलता है । फल गिरता है ।
 बाग़ सुंदर दीखता है । वन सुहावना लगता है ।

शब्द.

संज्ञा (नाम) लड़का (छात्र), बैल (जन्तु), आदमी (पुरुष), तोता (पक्षी), सवेरा (समय), कुत्ता (जन्तु), बूढ़ा (उम्र), बन्दर (वांछित), मेंढक (हस्त), कौआ (पक्षी), अंबेरा (वस्त्र), बादल (वायु), पानी (द्रव्य), रास्ता (स्थान), पौदा (वृक्ष).

विशेषण:—साफ़, सुंदर, सुहावना (सौभाग्य).

क्रियाप.

सामान्य	धातु	अर्थ
जाना	(जा)	जाना
उठना	(उठ)	उठना
हंसना	(हंस)	हंसना
सोना	(सो)	सोना
निकलना	(निकल)	निकलना, उगना
दौड़ना	(दौड़)	दौड़ना
छाना	(छा)	छाना
बरसना	(बरस)	बरसना
बढ़ना	(बढ़)	बढ़ना
गिरना	(गिर)	गिरना
छिपना		छिपना

ચિંધાડના	(ચિંધાડ)	ચિંધાડવું.
આના	(આ)	આવવું.
બેઠના	(બેઠ)	બેસવું.
રોના	(રો)	રોવું.
ઉડના	(ઉડ)	ઉડવું.
હોના	(હો)	હોવું, થવું.
ભૌકના	(ભૌક)	ભસવું.
ગરજના	(ગરજ)	ગાળવું.
બહના	(બહ)	વહેતું.
ખિલના	(ખિલ)	ખીલવું.
દિશના	(દિશ)	દેખાવું.
કાંવ કાંવ કરના		કાકા કરવું.
ઘુમના	(ઘુમ)	ધુમવું.

તરબુમા માટે ગુજરાતી વાક્યો.

૧. ચોર સંતાપી જાય છે.
૨. દેડકા ફૂટે છે.
૩. ઝાડ* (પેડ) વધે છે.
૪. ઉદર દોડે છે.
૫. ગધેડું* (ગદ્દા) આજોડે છે. (લોટના)
૬. મીઠું (નમક) ઓગળી જાય છે. (ધુલ જાના)
૭. પોપટ લીલો (હરા) હોય છે.
૮. ગુલાબ સુંદર દેખાય છે.
૯. પવન વાય છે. (બહના)
૧૦. સિંહ ગરજના કરે છે.

૧૧. નંદલાલ રડે છે.
 ૧૨. રીંછ* (રીછ) નાચે છે.
 ૧૩. આજ (આજ) વરસાદ વરસે છે.
 ૧૪. ઝાડ* પડે છે.
 ૧૫. ડોસો (બૂઢા) નહાય છે. (નહાના)
 ૧૬. અંધારૂં* દૂર થઈ ગયે છે.

॥ પાઠ દૂસરા ॥

લડકા ઓર ભિચારી.

લડકા—તૂ કોન હૈ ?

ભિચારો—મેં એક ગરીબ ભિચારી હૂં ।

લડકા—તૂ કયા કરતા હૈ ?

ભિચારી—મેં ખીચ માંગતા હૂં ।

લડકા—તૂ ખીચ કયોં માંગતા હૈ ? કયા તેરે
 પાસ કુછ ધન નહીં હૈ ?

ભિચારી—ભાઈ, મેં અનાથ ઓર અંધા હૂં, ઓર
 મેરે પાસ કુછ ધન નહીં હૈ, इसी लिये
 મેં યહાં વહાં ખીચ માંગતા ફિરતા હૂં ।

લડકા—તૂ કયા ચાતા હૈ ?

---

* આ શબ્દો ગુજરાતીમાં નાન્યતર જાતિમાં વપરાય છે. પણ
 હિંદીમાં તે બધા નાન્યતર જાતિ છે જ નહિ. હિંદીમાં માત્ર બે જ
 જાતિ છે નરજાતિ અને નારી જાતિ.

भिखारी—कभी कभी तो मैं भूखों मरता हूँ,
और जब कोई मुझे रोटी दे देता है तो
मैं उसे तुरंत खा लेता हूँ, और पानी
पी लेता हूँ। इस तरह मैं अपना निर्वाह
करता हूँ।

बाप—गोप ल, क्या है ?

गोपाल—यह कोई भिखारी है। वह भीख मां-
गता है।

बाप—ठीक, उसे तू एक रोटी दे दे।

पिताकी आज्ञा पाकर लड़का उसे रोटी दे
देता है। भिखारी रोटी लेकर आशीर्वाद देता
हुआ चला जाता है।

शब्द

संज्ञा:—रोटी (रोट्ठी), निर्वाह (गुजरान, अरुणपोषण).

सर्वनाम:—मैं (मैं), तू (तू), वह (ते), यह (आ),
क्या (थुं), कौन (डोअ), कोई (डोअ),
मुझे (भने), तुझे (तने), उसे (अने),
कुछ (कंछ).

विशेषण:—गरीब, अनाथ, अंधा (आंधला).

क्रिया:—भीख मांगना (भीख मागवी), फिरना (इरुवुं),
भूखों मरना (भूजे मरुवुं), देना (आपवुं),

લા લેના (ખાધ લેવું), પોના (પીવું), નિર્ધાહ
કરના (ગુજરાન કરવું), ચલા જાના (ચાલ્યા જવું).

કૃદંત:—લેકર (લઇને), પાકર (ખાસ કરીને), દેતા હુઆ
(દેતો દેતો).

અવ્યય:—વયાં (કેમ શા માટે), પાસ (પાસે), યહાં (અહીં),
વહાં (ત્યાં), કબી કબી (કોઈ કોઈ વખત),
તુરંત (તરત), તરહ (આવી રીતે).

ટીપ:—તારી પાસે-તેરે પાસ, મારી પાસે-મેરે પાસ, એની
પાસે-ઉસકે પાસ.

સામાન્ય વર્તમાનકાલ

પુંલિંગ (નરબતી)

એક વચન.

પ્રથમ (ઉત્તમ) પુરુષ	મैं करता हूँ ।	मैं-हूँ
મધ્યમ પુરુષ	तू करता है ।	तू-है
અન્ય પુરુષ	वह करता है ।	वह-है

કૃદંત અવ્યય—જાકર, ઘોલકર, ચાકર (ખાધને), એમ
ધાતુને કર પ્રત્યય લગાડવાથી બને છે.

ક્રિયાવાચક કૃદંત—ગાતા ગાતા અથવા ગાતા હુઆ, કરતા
હુઆ, દોડતા હુઆ, રોતા હુઆ.
ધાતુને તા પ્રત્યય લગાડતાં થએલા રૂપને
એવગવવાથી (દોડતા દોડતા) અર્થાત્ એ
રૂપની પાછળ હુઆ લગાડવાથી (ઉડતા હુઆ)
આય છે.

તરબુમા માટે ગુજરાતી વાકયો.

૧. આ છોકરો હસતો હસતો ઘેર (ઘર) જાય છે.
૨. ઘોડો દોડતો દોડતો આવે છે.
૩. અહીં આ કોણ બીજા માંગે છે ?
૪. કુતરો શું ખાય છે ?
૫. મને કટા (કાંટા) વાગે છે (લગના).
૬. પોપટ માળો (ઘોંસલા) ખાંધે છે (ચનાના).
૭. હું દડો (ગેંદ) રમું છું (સ્વેચ્છના).
૮. તું રોજ ક્યારે (ક્ય) ઉઠે છે ?
૯. તારો (તેરા) બળદ ધાસ ખાય છે, અને મારો ઘોડો બૂખે મરે છે.
૧૦. આ કોઈ રડતો મારી પાસે આવે છે.
૧૧. હું એક ગરીબ બ્રાહ્મણ છું, અને રોજ વેદ બાણું છું.
૧૨. તે દરરોજ સવારે ઉઠે છે. (સબેરે-સવારે).

॥ પાઠ તાંત્રી ॥

સબેરા.

ચોર ભાગ જાતે હૈં । તારે છિપ જાતે હૈં । આ-
કાશ લાલ લાલ નેલતા હૈં । સૂરજ નિકલતા હૈં,
और सब जगह, देखो कैसा तमाशा हो रहा है !

लड़के उठते हैं। आदमी बिछौने लपेटते हैं।
तोते उड़ते हैं। कौए कांव कांव करते हैं। बच्चे
रोते हैं। कुत्ते भूकते हैं। घोड़े दौड़ते हैं। बुहारू
रास्ते, मुहल्ले, और हाते झाड़ बुहार कर साफ़
साफ़ बना देते हैं। ऋषिगण वेद पढ़ते हैं। सब बच्चे
अपने अपने बस्ते खोलकर पाठ पढ़ जाते हैं।
धनीलोग रुपये गिनते हैं। लोहार हथौड़े ठोकते
हैं। सोनार गहने बनाते हैं। दरजी कपड़े सीते हैं।
मोची जूते बनाते हैं। गडरिये भेड़ चराते हैं।
किसान-लोग पौदे लगाते हैं। घसियारे घास
काटते हैं। खरहे कूदते कूदते तिनके चरते हैं।
पक्षी घोंसले बनाते हैं। इस तरह सब जगह
काम ही काम हो रहा है।

नोध—याद राजो ओकवयनभां है पणु ओकवयनभां है (उपर
अनुस्वार) वपराय छे.

संज्ञा—तारा (तारे), तमासा (तमासो) बिछौना (बिछौनुं)
बुहारू-(वाणवारो) मुहल्ला (इलीनुं) हाता (इम्पाउन्ड आंगलुं)
बस्ता (इक्षतर), रुपया (रुपया), लोहार (लुहार), सोनार (सोनी),
हथौड़ा (इथौडो), गहना (गहना), कपडा (कपडु), जूता (जूतु),
गडरिया (लसपड), भेड़ (भेडु), किसान (फेडुत), पौदा (छंडया),
घसियारा (घास आपवारो), खरहा (ससलुं), तिनका (घासनुं
तरलुं), घोंसला (भाणो),

નોંધ-સંબંધ વિભક્તિ એ વિશેષણ વિભક્તિ છે અને તેનાં ૩૫ પથ્ય
વિકારી વિશેષણની પેઠે પાછળ આવેલા નામને લાગેલાં અતિ-
વચન પ્રમાણે ફરે છે.

એક વચન

બહુ વચન

તારા

તારે

લડકા

લડકે

બિછૈ ના

બિછૈને

રાસ્તા

રાસ્તે

રૂપયા

રૂપયે

હાતા

હાતે

ઘાંસલા

ઘાંસલે

સ્વરહા

સ્વરહે

ચૌર

ચૌર

કવિ

કવિ

આ માં

આ માં

બુહારુ

બુહારુ

ચૌવે

ચૌવે (ચતુર્વેદી પ્રાક્ષણ)

દીપ-આકારાન્ત નરજાતિના બહુવચનમાં અન્ત્ય આ નો
પ થાય છે.

અપવાદ-રાજા, चाचा (કાકા), नाना (નાના), दादा (દાદા) વગેરે શબ્દો એક વચન તેમજ બહુ વચનમાં સરખા રહે છે.

નોટ-આકારાન્ત સિવાયનાં સ્વારાન્ત નર જાતિનાં નામ એક વચન તેમજ બહુ વચનમાં સરખાં રહે છે.

જેમકે:-	फल गिरता है ।	फल गिरते हैं ।
	आदमी जाता है ।	आदमी जाते हैं ।
	ऋषि पढ़ता है ।	ऋषि पढ़ते हैं ।
	शत्रु आता है ।	शत्रु आते हैं ।
	भालू (रींछ) नाचता है ।	भालू नाचते हैं ।

તરબુખા માટે ગુજરાતી વાક્યો

૧ (જુલહા) વણકરો કપડાં વણે છે. (બુનના) ૨ દેડકાં ફૂટે છે. ૩ વરુઓ (વરુ-મેઢિયા) સંતાઈ જાય છે. ૪ ઉંદરો અહીં તહીં દોડતા ફરે છે. ૫ સસલું ચારો (ચારા) ચરે છે. ૬ કાગડા તરણાં એકકાં (ફકટ્ટે) કરે છે. ૭ મજૂરો (મજદૂર) મહેનત (મિહનત) કરે છે. ૮ મારો (મેરા) ચાકર રોજ રોજ મારો ઓરડો (કમરા) વાળે છે. ૯ છોકરા દડો (ગેંદ) રમે છે. ૧૦ ભમરો (મૈરો) રસ ચૂસે છે. ૧૧ બે પાડા (મૈંસા) લહે છે. (મિહના) ૧૨ કંસારો વાસણો બનાવે છે. (કસેરા-કંસારો). ૧૩ ધાંચી તેલ વેચે છે. (વર્તન)

શબ્દ

जुलाहा (મુસલમાન વણકર), मेड़िया (વરુ), चारा (ચારો), मजदूर (મજૂર), मिहनत (મહેનત), कमरा (ઓરડો), गेंद (દડો), भैरा (ભમરો), मँसा (પાડો), कसेरा (કંસારો), वर्तन (વાસણ), तेली (ધાંચી),

બુનના (વણવું), ફકટા કરના (એકડું કરવું), મિઠના (ઘડવું), બેચના (વેચવું).

ટીપ્પણી:—વિદ્યાર્થીઓએ બરાબર યાદ રાખવું જોઈએ કે એક વચનમાં 'હૈ' (અનુસ્વાર વિના) અને બીજા વચનમાં 'હે' (અનુસ્વાર સહિત) વપરાય છે.

પાઠ ચૌથા

હમારી પાઠશાળા

સુરદાસ—લડકો, તુમ કયા કરતે હો ?

લડકો—બાબા, હમ ગેંદ^૧ खेलते हैं । कया आप^१ कया कहते हैं ?

સુરદાસ—મેં કહતા હું કિ યહ મકાન કિસકા હૈ ?

લડકો—બાબા, આપ યહ કયા બોલતે હૈ ? આપ દેખતે હૈ, કિ યહ તો હમારી પાઠશાલા હૈ, કિસીકા મકાન નહીં હૈ ।

સુરદાસ—કયા તુમ સચ બોલતે હો ? યહ તુમ્હારી પાઠશાલા હૈ ?

લડકો—જી હાં, યહી હમારી પાઠશાલા હૈ, જહાં હમ પઢતે હૈ ।

^૧ ગેંદ (ગેડા) હિંદીમાં નારીજાતિ તરીકે વપરાય છે જેમકે
^૨ યહ મેરી ગેંદ હૈ ।

सुरदास-तुम गड़बड़ क्यों मचाते हो ? देखो ये
कौन आते हैं ?

लड़के-वे तो हमारे गुरुजी^१ आते हैं । अब चला,
हम बैठ जावें ।

इस तरह सब लड़के अपनी २ जगह पर बैठ
जाते हैं । और बस्ते खोल कर पाठ पढ़ने
लगते हैं । जब गुरुजी पास आते हैं, वे
खड़े हो जाते हैं, जब गुरुजी बैठ जाते हैं
वे भी बैठ जाते हैं । और जो जो गुरुजी
उनको दिखाते हैं, वे बड़ी सावधानीसे^२
सीख लेते हैं ।

विशेषणो उपयोग विकारी

नरऋति

बुरा लड़का
काला कुत्ता
हमारा पिता

नारीऋति

बुरी लड़की
काली कुत्ती
हमारा माता

^१आप श्रीगुरु ३५ सर्वनाम भानार्थे अहुवचनभां वपराय छे.

^२भानार्थे अहुवचन. ३ ध्यानपूर्वक.

અવિકારી

નરન્નતિ

ચાલાક આદમી
સફેદ બૈલ
એક ચકવ

નારીન્નતિ

ચાલાક સ્ત્રી
સફેદ ગાય
એક ચકા

નોંધ-આકારાન્ત વિશેષણો નારીન્નતિનાં નામ પર છતાં
ઈકારાન્ત થઈ જાય છે.

નરન્નતિ.

એકવચન.

એસા લડકા
(એવા છોકરા)
મેરા તોતા
સારા કપડા

બહુવચન.

એસે લડકે
(એવા છોકરા)
હમારે તોતે
સારે કપડે

એકવચન.

એસે લડકે સે*
(એવા છોકરાથી)
મેરે તોતે કી
સારે દેશ મેં

બહુવચન.

એસે લડકોં સે
(એવા છોકરાઓથી)
હમારે તોતોં કી
સારે દેશોં મેં

* એકવચનમાં આકારાન્ત શબ્દો વિભક્તિના પ્રસંગો પર છતાં
તેમજ પ્રથમા બહુવચનમાં ષકારાન્ત થઈ જાય છે.

નોંધ—માત્ર નરજાતિ પ્રથમા એક વચનનું નામ પર છતાં જ વિશેષણ આકારાન્ત રહે છે. વિભક્તિના પ્રસયવાળાં કે બહુ વચનનાં નરજાતિનાં નામ પર છતાં આકારાન્ત વિશેષણ પકારાન્ત થઈ જાય છે.

શબ્દ

સર્વનામ—કિસકા (કોનો) 'કિસીકા (કોઈનો)

	એકવચન	બહુવચન	વિભક્તિ.
પ્રથમ પું	{ મੈં (હું), મેરા-રી-રે મુझे, મુझको	हम (અમે) हमारा-री-रें हमें, हमको	प्रथमा छट्ठी द्वितीया
મધ્યમ પું	{ तू (તું) तेरा-री-रें तुझे, तुझको	तुम (તમે) तुम्हारा-री-रें तुम्हें, तुमको	प्रथमा छट्ठी द्वितीया
અન્ય પુરુષ	{ वह (તે) उसका-की-के उसे-उसको	वे (તેઓ) उनका-की-के उन्हें, उनको	प्रथमा छट्ठी द्वितीया

દર્શક:—यह (આ), ये (યહનું બહુવચન)

ટીપ:—कौन (કોણ), कोई (કોઈ) क्या (શું), अपना-नी-ने (સ્વવાચક) આ સર્વનામ એકવચન તેમજ બહુવચનમાં સરખાંજ રહે છે.

નોંધ:—अपना मकान (નરજાતિ પ્રથમા એકવચન) मेरे लड़के (નરજાતિ પ્રથમા બહુવચન) हमारी पाठशाला (નારીજાતિ પ્રથમા એક વચન) हिंदीમાં માત્ર એજ જાતિ છે:—(૧) નરજાતિ (૨) નારીજાતિ.

ક્રિયાપદ:—ઘડા હો જાના (ઉભા થવું), સોઝ લેના (શીખીલેવું), દેખના (દેખવું), પઢાના (ભણાવવું), સિંચાના (શિખવવું.)

સામાન્ય વર્તમાનકાલ

એકવચન

બહુવચન

(પ્રથમ પુરુષ) મેં નાચતા હૂં । હમ બોલતે હૈં ।

(મધ્યમ „) તૂ બોલતા હૈં । તુમ બોલતે હો ।
આપ બોલતે હૈં ।

(અન્ય „) વહ બોલતા હૈં । વે બોલતે હૈં ।

ટીપ—(૧) ધાતુને તા પ્રત્યય લગાડવાથી વર્તમાન કૃદંત અને છે.

જેમકે:—ઘાતા, કરતા, દોડતા, બોલતા, ઇત્યાદિ.

(૨) વર્તમાન કૃદંતના અન્ય આ નો બહુવચનમાં ણ થાય છે. જેમકે ઘાતે, કરતે, દોડતે બોલતે ઇત્યાદિ.

(૩) વર્તમાન કૃદંતને હો ધાતુનાં વર્તમાનકાળનાં ૩૫ લગાડવાથી વર્તમાનકાળ અને છે.

ઘાતા હૈં, ઘાતે હૈં, ઘાતા હૂં, ઘાતે હો, મેં
ઘાતા હૂં, તુમ ઘાતે હો, તૂ (ઔર વહ) ઘાતા
હૈં । હમ (ઔર વે) ઘાતે હૈં ।

તરજુમા માટે ગુજરાતી વાક્યો.

૧ ભાઈ, તમારું નામ શું છે ?

૨ મારું નામ કાળિદાસ (કાલિદાસ) છે. કેમ આપ
શું પૂછો છો ? (પૂછના.)

૩ જ્યારે વરસાદ વરસે છે ત્યારે ખેડુતો ખીજ વાવે
છે. બોના

- ૪ અમે રોજ નિશાળે જઈએ છીએ, અને અમારા માસ્તર સાહેબ જે કહે છે, (તે) ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીએ છીએ.
- ૫ આપ અમદાવાદ ક્યારે જાઓ છો ?
- ૬ ઉભા રહો, હું ખાધને તરત જ આવું છું.
- ૭ છોકરાઓ, તમે અહીં શા માટે બેસો છો ? આતો અમારું મકાન છે.
- ૮ તમે કાણુ છો ? અને રોજ અહીં શા માટે આવો છો ?
- ૯ અમે સિપાઇઓ (સિપાહી) છીએ, અને અહીં રોજ ચોકી કરવા (ચૌકી કરને કે લિયે) આવીએ છીએ.
- ૧૦ તેઓ અમારા મામા છે, અને અમે રોજ તેમને માન આપીએ છીએ. (તેમને માન આપવું—उनका मान करना)

પાઠ પાંચવાં

કામકાજિની રહસ્યો

રાધિકા—રમે ! હોજ તૂ કબ ઉઠતી હૈ ?

રમા—મૈં સાત બજે નિત ઉઠતી હૂં ।

રાધિકા—અહા ? રોજ ફજર મૈં ઉઠકર,

કહતો, તૂ કયા કરતી હૈ ?

રમા—ઘાટ-બિછોને જલ્દ ટાંગક

મૈં અપના મુંહ ધો લેતી હૂં ।

ફિર સારા ઘર બુહાર કર

मैं गाय दोहने + जाती हूँ ।
 और नहाक, सबक गायती,
 मैं कपड़े धोने जाती हूँ ।
 ग्यारह बजते ही मैं खाकर
 जल्दी शाला जाती हूँ ।

राधिका—तू कमकाजिनी लड़क है ।
 और काम बहुत करती है ।

रमा—दूकानदार की बेटी, कह,
 तू क्या काम न करती है ?
 तू भी लिखती पढ़ती है, तू
 बर्तन साफ़ बनाती है ।
 लड़की जो काम न करती है
 आलसिनी कहलाता है ।

राधिका—‘काम सभोंका बड़ा धर्म है’
 तू सच्ची है, सच कहती है ।
 जो कुछ काम नहीं करती वह
 पछताती है, रोती है ।

+ सरभावे बोलने लगा । रोने लगा । खाने लगा ।
 खाने देना (भावादेवुं.) में पढ़ने जाता हूँ । वह खेलने
 जाता है ।

વિશેષણનો ઉપયોગ

નરજાતિ

એક વચન

છોટા લડકા
છોટે લડકે કો

બહુ વચન

છોટે લડકે
છોટે લડકે કો

નારીજાતિ

એક વચન

છોટી લડકી
છોટી લડકી કો

બહુ વચન

છોટી લડકિયા
છોટી લડકિયા કો

નોંધ—આ કારાન્ત વિશેષણ પ્રથમા એક વચન સિવાયનું નરજાતિનું નામ પર છતાં એ કારાન્ત થઈ ગય છે. અને નારીજાતિનું નામ પર છતાં આ કારાન્ત થાય છે.

એક વચન

કામકાજી લડકા,
કામકાજિની લડકી,
આલસી આદમી,
આલસિની સ્ત્રી,

બહુ વચન

કામકાજી લડકે ॥
કામકાજિની લડકિયા ॥
આલસી આદમી ॥
આલસિની સ્ત્રીયા ॥

ટીપ—આ કારાન્ત વિશેષણનું સ્ત્રીલિંગ આ ને બદલે અને કરવાથી થાય છે. જેમકે આલસી-આલસિની ।

કુત્તા હમારા બૈરી હૈ । બિલ્હો હમારી બૈરિન હૈ
બૈરી (દુશ્મન), બૈરિન (દુશ્મન નારીજાતિ.)

ટીપ—ઈ કારાન્ત વિશેષણનું ઓઝિંગ ઈ ને બદલે ફન કરવાથી પણ થાય છે.

નરજાતિ

એક વચન

બહુ વચન

(૧) उसका लड़का

उसका ग्रंथ ?

उसके लड़के

किसके ग्रंथ ?

(२) उसके लड़के को

किसके ग्रंथ में ?

उसके लड़कों को

किसके ग्रंथों में ?

નારીજાતિ

એક વચન

બહુ વચન

उसकी घोड़ी

किसकी पुस्तक ?

उसकी बातसे

किसकी पुस्तकमें ?

उसकी घोड़ियाँ

किसकी पुस्तकें ?

उसकी बातोंसे

किसकी पुस्तकोंमें

ટીપ—સંબંધ વિભક્તિ એ વિશેષણ વિભક્તિ છે. એમાં નરજાતિ પ્રથમા એક વચનનું નામ પર છતાં કા, એ સિવાયનાં નરજાતિનાં નામ (બહુ વચનનાં અને વિભક્તિવાળાં) પર છતાં કે, અને નારીજાતિનાં નામ પર છતાં કો પ્રત્યય વપરાય છે.

સામાન્ય વર્તમાનકાલ

સ્ત્રીલિંગ (નારીજાતિ)

એકવચન

પ્રથમ પુરુષ

મેં કરતી છું ।

અન્ય પુ૦

તૂ કરતી છે ।

અન્ય પુ૦

વહ કરતી છે ।

ટીપ:—(૧) નારીજાતિમાં વર્તમાન કૃદંતનાં અન્ય આ નો ફ થાય છે. જેમકે જાતા-જાતો, કરતી, બોલતી વગેરે.

(૨) નારીજાતિનાં વર્તમાન કૃદંતને હો ધાતુનાં વર્તમાનકાળનાં ૩૫ લગાડવાથી ક્રિયાપદનાં નારીજાતિનાં વર્તમાનકાળનાં ૩૫ બને છે. જેમકે જાતી છું । જાતો છે ।

શબ્દ

સંજ્ઞા (નામ):—ઘાટ બિછોને (ખાટ અને પથારીઓ), મુંહ (મુંદો), સઘક (પાઠ), વર્તન (વાસણુ), લડકી (છોકરી)

સર્વનામ:—જો (જે), સમેંકા (સવેંનો)

વિશેષણ:—સારા [ઘર] આખું, કામકાંજની (ઉઘોગિની) આલસિની (આળસુ), સઘી (સાચી), બડા (મોટો)

ક્રિયાપદ:—ટાંગના (ટાંગવું), બુહારના (વાળવું), પછ-તાના (પસ્તાવું).

અઘ્યય:—કઘ (ક્યારે) સાત બજે (સાત વાગ્યે), ગ્યારહ બજતે (અગીયાર વાગતી) સબેરે (સવારમાં), નિત (હંમેશાં), જલ્દી (ઝટ) ઓર (અને), ફિર (વળી, પછીથી).

(૧) સીતા રોજ સવારમાં ઉઠે છે. (૨) મારી બેન (બહિન) રોજ છ (છઃ) વાગે ગાય દોહવા જાય છે. (૩) મારી માતા રોજ રોજ મારાં કપડાં ધુએ છે. (૪) જે સ્ત્રી ઉઘોગી હોય છે, તે પોતાનું ઘર વાળીઝાડીને સાફ રાખે છે. (૫) લક્ષ્મી, તું રોજ વહેલી ઉઠીને ક્યાં જાય છે ? (૬) હું વાસણો માંજીને (મૌજકર) વહેલી વહેલી નિશાળે જઈ છું. (૭) કાશી, તું બહુ ગંદી (મૈલો) રહે છે, કેમકે તું આળસુ છે, અને રોજ નહાતી નથી. (૮) જે છોકરી કામ નથી કરતી, તેને પાછળથી (પિછેસે) પસ્તાવું (પછતાના) પડે છે.

પાઠ છટવૈ

दो बहनें और उनकी दादी

दादी—लड़कियों, तुम कहाँ जाती हो ?

लड़कियाँ—दादा, हम बाज़ा * जाती हैं । आप हमें क्यों लाता हैं ?

दादी—मैं तुमका कुछ न कुछ देना चाहता हूँ ।

लड़कियाँ—आप हमको क्या देती हैं ?

दादी—मैं तुम्हें आम देना चाहता हूँ । ये दो आम हैं । तुम दोनों एक एक ले लो ।

(दादीकी ऐसा आज्ञा सुनते ही वे दोनों एक एक आम ले लेती हैं ।)

* सरभाવો ગનિવાચક દ્વિતીયા સ્કૂલ જાના, ઘર જાના.

૧ કથું કથું.

लड़कियाँ—दादी, हम बाजार जातो हैं, पर हमारे पास सिर्फ दो ही रुपये हैं। आप हमको कुछ अधिक पैसे देती हैं ?

दादी—हां, मैं देती तो हूँ। पर पहले यह तो बतलाओ कि तुम बाजार जाकर क्या खरीदना चाहती हो ?

लड़कियाँ—पढ़नेकी पुस्तकें, रोशनाई भरनेकी दवातें, लिखनेकी कलमें और पेन्सिलें, अच्छी^१ तसबीरें, खेलनेकी गेंदें, और ये सब चीजें रखनेके लिये दो संदूकें बगैर: मोलने हम बाजार जाती हैं।

दादी—अहह ! कितनी चीजें। भला कहाँ गरीबकी बिकायतें, और कहाँ सरकारी अदालतें ! देखो तो सही^२ मेरी आँखें तो हैं नहीं, फिर गायें भैंसों भा भूखों मरती हैं और तुम इतने पैसे मांगती हो ? क्या कुछ शरम नहीं आती ? बातें तो सुनो ! यहाँ तो सोनेकी चट्टानें गड़ी हैं^३ ! मा और बाप दोनों का कहनेको तो ठीक आता है !

“ कोई भी क्यों न हो + जाओ दादी के पास !!”
(दादीमा के ऐसे कड़े बचन सुनते ही^१ वे दोनों
बहिर्न खिन्न हो कर रोती^२ अपनी माके ढिग
चली जाती हैं ।)

टीप—याद राओ-दवात, पुस्तक, गेंद ये शब्दो नारी-
जतिमां, अने आम नरजतिमां वपराय छे.

शब्द

संज्ञा (नाम):—बाजार (अजार), आम (करी), रुपया (रुपीआ),
पैसा (पैसे), रोश्नाइ (शाही), दवात (अडीयो), तसबीर
(छपी), गेंद (दंडी), संदूक (टंक), शिकायत (इरियाद),
बात (वात), सोना (सोनु), चट्टान (शिखा, योसधु).

संख्यात्मक:—दोनों (अने), कोईभी (गमे ते), सब (सर्व),

विशेषण:—ऐसी (ऐवी), एक, दो, अधिक (वधारे), अच्छी
(सारी), कितनी (कटली), इतने अटला), कड़े (तीक्ष्ण),
ऐसे (ऐवां), खिन्न (दीक्षगीर).

क्रियापद:—बुलाना (ओलावपुं), चाहना (आहपुं, धअवपुं), बत-
लाना (अतावपुं), मोलना, खरीदना (अरीदपुं)- आना
(आवपुं).

अव्यय:—कहाँ (क्यां), क्यों (शामाटे), ही (ज), सिर्फ (केवण),
हां (हा), पर (पण), पहले (पहेलां), कि (के) और
(अने), बगैर: (वगेरे), भला, नहीं, पास ढिग (पासे).

+ ललेने होय.

१ सांभजतांज.

सामान्य वर्तमानकाल (स्त्रीलिंग)

एकवचन.

प्रथम पु० मैं खाती हूँ
मध्यम पु० तू खाती है
उत्तम पु० वह खाती है

बहुवचन.

हम खाती हैं ।
तुम खाती हो ।
वे खाती हैं ।

अकारान्त नारीजनतिनां नाम

अेकवचन

दर्गाह (भसीह)
किताब
बतक
सोनारिन (सोनारण)
खाट
गेंद
दूकान
डाल (डाणी)
जड़ (भूज)
सिंग (शिंगडुं)

अहुवचन

दर्गाहें
किताबें
बतकें
सानानि
खाटें
गेंदें
दूकानें
डालें
जड़ें
सिंगें
कायें
तलवा
भारतें

काय

तलवा

भारत

ટીપ:—અત્રારાન્ત નારીમતિના અન્ત્ય અ નો ખલુવચનમાં
પં થાય છે. નરમતિમાં આમ થતું નથી જમકે:—

ફલ ગિરતા હૈ । ફલ ગિરતે હૈ । અચ્છા આમ ।
અચ્છે આમ ।

તરબુમા માટે ગુજરાતી વાક્યો

- ૧ તમારી પાસે કેટલી ચોપડીઓ છે ?
- ૨ કાકી, (चाची) આપ શું ખેલો છો ?
- ૩ વેપારીઓ સુરજ ઉગતાંજ પોતપોતાની દુકાનો ખોલે છે.
- ૪ બુઓ તો ખરા, આ ખતકો ચારો ચરે છે.
- ૫ તમારી ગાયો કા'તો (छाते) મારે છે.
- ૬ છોકરીઓ તમે શા માટે રડો છો ?
- ૭ અમારે ત્યાં ફક્ત ચાર બંદૂકો છે.
- ૮ અમે રોજ સવારે ગાતી ગાતી ઘેર જમ્યો છીએ.
- ૯ કુતરાઓ ખાવા માટે પોતાની પૂંછડીઓ દસાવે છે. (टाँकावा)
- ૧૦ ગાયની ગર્દન ફુંકી અને સોફામણી (चढावना)
લાગે છે.
- ૧૧ સારી બેંસો દસ શેર પંદર શેર (दस पंद्रह सेर तक)
દૂધ દે છે.
- ૧૨ કાગડાની (कौय की) ચાંચ કાળી હોય છે.

पाठ सातवाँ

लड़कियों की पाठशाला

हेमन्तकुमार-क्यों, नवलकिशोर भाई, आपके शहर में कितनी पाठशालाएँ हैं ?

नवलकिशोर-बाबू साहब, हमारे शहर में दो पाठशालायें हैं। एक लड़कों की, और दूसरी लड़कियों की।

हेमन्तकुमार-अहा! आपके शहर में लड़कियों की पाठशाला भी है ? ठीक, तो वहाँ कितनी कन्याएँ शिक्षा पाती हैं, और कितनी अध्यापिकाएँ हैं ?

नवलकिशोर-इसमें पांच सौ कन्यायें शिक्षा लेती हैं, और बीस अध्यापिकायें हैं।

हेमन्तकुमार-ठीक, बालिकायें इस पाठशाला में कौनसी शिक्षायें पा सकती हैं ?

नवलकिशोर-इस पाठशाला में बालिकाएँ लिखना पढ़ना तो अच्छी तरह सीखती हैं हीं। इसके अतिरिक्त सीना, बुनना, गूँथना

वर्गः कलायें भी सीख सकता है। यहाँ बानिताएँ एवं विद्वानें भी नाखिल हो सकती हैं। और वर्ष के अंत में परीक्षाएँ हो चुकने पर शिक्षा संबंधी तथा सामाजिक विषयों पर विचार करने के लिये सभाएँ रक्खी जाती हैं। इन सभाओं में बालिकाओं की मातायें और शहर की अन्य बानुयें भा भाग ले सकते हैं। यहाँ एक अस्तकालय और एक अजयब-घर भी है। अजायब-घर बड़ा अनूठा और देखने योग्य है। इस में भिन्न भिन्न तरह के पदार्थ, धातुयें और प्राणी वगैरः सब वस्तुएँ रक्खी जाती हैं।

हेमन्तकुमार-धन्य है। नवलकिशोर भाई! तुम्हारी यह संस्था तो बड़ी उपयोगी सिद्धता है। जिस देश में ऐसी उपयोगी संस्थाएँ बढतसा होती हैं, उसकी उन्नति भी जल्दी से होने लगता है।

संज्ञा (नाम) :—अध्यापिका (शिक्षिका), कला (कला),
वनिता (स्त्री) पुस्तकालय (लायब्रेरी)
अजायब घर (संग्रहस्थान), उन्नति
(आगामी) .

सर्वनाम :—आपका (आपना), इस, में (आमांनी यह
सप्तमी. ओ० व०) इसका (आना) उसका
(ओना), सब (सर्व, दरेक)

विशेषण :—कितनी (कितनी), दूसरी (भी०) कैसी
(कवी) ऐसी (ऐसी) इस (आ) इन (आ
गुणवत्तन), जिस (ने) अच्छा (साह)
अनूठा (यमकारी, धातुं सुंदर), भिन्न भिन्न
(भुदा भुदा.)

क्रियापद :—पाना (प्राप्त करने), सकना (शक्य), सीखना
(सीखने), सीना (सीने), बुनना (बुनने)
गूँथना (गूँथने), हो चुकना (हो चुके)
होने लगना (थवा भांडने)

अव्यय :—क्यों (क्यों), वहाँ (तहाँ) अच्छी तरह
(सारी रीते), अतिरिक्त (उपरान्त) वहाँ (वहाँ)
जल्दी से (जल्द धर्मने)

आकारान्त नारीजनितानां नाम

अेकवचन

अडुवचन

माता

मात॑-एँ-ये

माला

माल॑-एँ-ये

मादा

माद॑-एँ-ये

शिला

शिल॑-एँ-ये

शाला

शाला॑-एँ-ये

सा॑ ता

सा॑-ता-एँ-ये

कला

कला॑-एँ-ये

कन्या

कन्या॑-एँ-ये

कविता

कवि॑ता-एँ-ये

शाखा

शाखा॑-एँ-ये

शय्या

शय्या॑-एँ-ये

शिक्षा

शिक्षा॑-एँ-ये

अवस्था

अवस्था॑-एँ-ये

अप्सरा

अप्सरा॑-एँ-ये

अंगना

अंगना॑-एँ-ये

महिला

महिला॑-एँ-ये

विधवा

विधवा॑-एँ-ये

वानित

वानिता॑-एँ-ये

નોંધ:—આ કારાન્ત નારીજાતિના શબ્દોનું બહુવચન ઈ કે ઈ પ્રત્યય લગાડવા લી થાય છે.

આવા નરજાતિના શબ્દોનું બહુવચન અન્ત્ય આ નો ષ કરવાથી થાય છે. જેમકે ઘોડા-ઘોડે; કુત્તા-કુત્તે;

એકવચન

બહુવચન

ધાતુ

ધાતુઈ-ઈ

વસ્તુ

વસ્તુઈ-ઈ

બાનુ

બાનુઈ-ઈ

બહુ

બહુઈ-ઈ

નોંધ:—ઉ કારાન્ત તેમજ ઊ કારાન્ત નારીજાતિનાં શબ્દોનું બહુવચન ઈ કે ઈ પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. બહુવચનમાં પ્રત્યય જાગતાં ઊ કારાન્તનો ઊ હરત થાય છે.

આવા નરજાતિના શબ્દો બંને વચનમાં સરખાજ રહે છે. જેમકે:—જન્તુ કાટતા હૈ । જન્તુ કાટતે હૈ । ડાકૂ લટવા હૈ । ડાકૂ લટતે હૈ ।

તરબુખા માટે ગુજરાતી વાક્યો

૧ તમારી પથારીઓ સાફ રાખો.

૨ કાગડો, પોપટ, મોર, ચકલી, સમડી, દેવ વગેરે પંખી કહેવાય છે.

- જેમ જેમ આવશ્યકતાઓ વધતી જાય છે તેમ તેમ નવી નવી સંસ્થાઓ ઉદ્ભવતી (સ્વલ્ભતી) જાય છે.
- ૪ અપ્સરાઓ ઇંદ્રની સભામાં નૃત્ય કરે છે.
- ૫ જેમ જેમ જન્મતો આગળ વધે છે તેમ તેમ ઉંચા પ્રકારના શિક્ષણ માટે નવી નવી યોજનાઓ ઘડાતી જાય છે.
- ૬ દરેક મનુષ્યની ત્રણ અવસ્થાઓ હોય છે. પહેલું બાળપણ, બીજું જુવાની, ત્રીજું ધડપણ.
- ૭ જે (જો) નદીઓ ઉંડી (ગહરી) અને વિશાળ (લમ્બી-ચોડી) હોય છે તેમાં (उनमें) વહાણો (नावें) ચાલી શકે છે.
- ૮ દુર્યોધન અને અર્જુનની સેનાઓ ઝડવાને માટે તૈયાર થઈ જાય છે, (तैयार हो जाना.)
- ૯ લોહું, ચાંદી, સોનું, તાંબુ વગેરે ધાતુઓ કહેવાય છે.
- ૧૦ આજની મહામાં જાનુઓ પણ આવી શકે છે.

શીખદ

પથારી (शय्या), ચક્રી (चिड़ी), સમડી (बोल), ઢેલ (मोरनी), જન્મતો (जन्माना) બાળપણ (बालपण), જુવાની (जवानो), ધડપણ (बुढ़ापा) લોહું (लोहा) ચાંદી (चांदी), સોનું (सोना), તાંબુ (तांबा), નવી નવી (नई नई), વધવું (बढ़ना), જેમ જેમ (ज्यों ज्यों), તેમ તેમ (त्यों त्यों), આગળ (आगे), વગેરે (वगैरः).

पाठ अट्ठा

नर और नारी

आदमी कुटुम्बका भरणपोषण करता है, और औरत घरका कामकाज करती है। लड़का स्कूल जाता है, पर लड़की रसोई करना सीखती है और पढ़ने भी जाती है। बैल हल खींचता है और गाय दूध देती है। भैंसा भैंस ढकट होते हैं। घोड़ा घोड़ी सवारी देते हैं। गदहा गदही बोझा बहते हैं। बकरा बकरी पत्तियाँ चरते हैं। बाघ बाघी घूमते हैं। ऊँट ऊँटनी दौड़ते हैं। मोर मोरनी छिप जाते हैं। रीछ रीछनी नाचते हैं। सिंह सिंहनी गजत हैं। हाथी हथिनी चिंघाड़ते हैं। भेड़ी भेड़क चरते हैं। दास दासी कामकाज करते हैं। नौकर नौकरानी गांव जाते हैं। चाचा चाची बोलते हैं। चिड़ा चिड़ी चेंचें करते हैं। कौवा कौवी काले होते हैं। बानू गृहस्थ सिंघारते हैं। तोता तोती उड़ते उड़ते आते हैं। चकवा चकवी बोलते हैं। कुत्ता चौकी करता है, उसकी मादा कुत्ती या कुत्तिया कहलाती है। बिलाव जंगलमें रहता है, पर बिल्ली गांवमें र-

हतो है । उनको देख चूहा चूहो भाग जाते हैं ।
क्योंकि बिलाव बिल्ली उनके बैरी हैं ।

टीपः—नरन्गति अने नारीन्गति अन्ते साथे आवे छे त्वारे
नरन्गति प्रधान होवाथी क्रियापद तेमज विशेषण नरन्गति अहु-
वयनमां वपराय छे.

शब्द

संज्ञाः—औरत (स्त्री) भैंसा (पांडा) गदहा (गधेडा)
बोझा (भार), बाघ (बाघ), भेड़क (घेड़ा) गांव
(गाम) चाचा-चचा (दादा), चिड़ा (चक्रे),
बिलाव (बिल्लाडा), चौकी (चौकी).

क्रियापदः—घूमना (घूमणुं), सिंघाड़ना (दाथीनुं ओझणुं),
गरजना (गरजना करी), चें चें करना (चें चें
करणुं), सिधारना (सीधारणुं)

नोटः—सिंहनो-सिंहिनो (सिंहणुं) बाघनो-बाघिनो-
बाघिन (बाघणुं), हथनो-हथिनो-हाथिनो
(हाथणुं), भेड़ो (घेड़ा), कुत्ती-कुत्तिया (कुत्तरी)
रोछनी-रोछिन (रीछणुं) आम जुदां ३५ पण्य
थाय छे.

पाठ नवाँ (नववाँ)

जातियाँ

जो लोहा घड़ता है वह लोहार कहलाता है । लोहा की स्त्री लोहारिन कहलाती है । साना सोने के गहने बनाते हैं और उनकी स्त्रियाँ सोनारिन कहलाती हैं । बढ़ई टेबल कुर्सी बनाता है, उसकी स्त्री बढ़इन कहलाती है । जो ताम्बा पित्तल और कँसे के बर्तन बनाता है सो कसेरा कहलाता है, उसकी स्त्री कसेरिन कहलाती है । नाई हज़ामत बनाता है । उसकी स्त्री नाइन कहलाती है । मोची जूते सीता है उसकी स्त्री मोचिन कहलाती है । दरजी-दरजिन कपड़े सीते हैं । धोबी-धोबान कपड़े धोते हैं । जुला-जुलाहिन कपड़े बुनते हैं । कुम्हार-कुम्हारिन मिट्टी के बर्तन बनाते हैं । कलाल-कलालिन मदक बेचते हैं । माली-मालिन फूलों की मालाएँ बनाते हैं । तेली तेलिन तेल बेचते हैं । कहार-कहारिन पानी भरते हैं । कुणबी-कुणाबेन खेतको जाते हैं । खलासी-खलासेनी रस्से बुनते हैं । चमार चमड़ा

पकाता है और उसका स्त्री चमारिन या चमा ना कहलाती है । पट्टोदार की स्त्री पट्टोदारीन कहलाती है । दुबे दुबाइन वेद पढ़ते हैं । पंडित पंडिताइन स्वेच्छा करते हैं । ठाकुर ठाकुराइन मिले जुले रहते हैं ।

टीपः—वर्णनां नामानां स्त्रीलिंग अन्त्य स्वरतो लाप करी इन प्रत्यय लगावार्थी थाय छे. जभके लोहार-लोहारिन मोची-मोचिन.

शब्द.

संज्ञाः—लोहार (लुहार), सोनार (सोनी), बढई (सुथार), गहना (धरेणुं) कसेरा (कंसासे) नाई (हलभ) जुलाहा (मुसलमान पण्डित) कुम्हार-कुलाल (कुंभार) मदक (दार), कहार (भोछ) तेली (धांथी) रस्ता (दोरकुं).

क्रियापदः—कहलाना (कड़ेवावुं) बुनना (पण्डवुं), बनाना (अनाववुं), पकाना (पकाववुं).

नरलति

दुबे

ठाकुर

पंडित

नारीलति

दुबाइन

ठाकुराइन

पंडिता न

टीपः—होहावायक नामोनु लोबिंग आइन प्रत्यय समास-
वाची थाय छे. आइन प्रत्यय पर छां शब्दको अन्त्य स्वर
लोपाय छे.

पाठ दावां

शाम (सांज)

ह्यास्त होता है और पवनको ठण्डी २ लह-
रियाँ आती हैं । तोते, कौए, मोर-मो नियाँ,
चकवे-चकबियाँ, चिडे-चिडियाँ, चीलें, बतकें,
वगैरः सब चिड़िये बसेरा लेने जाते हैं । बैल-
गायें, भैंसे-भैंसे, घोड़े-घोड़ियाँ, गधे-गधियाँ,
भेड़क-भेड़ियाँ, बकरे-बकरियाँ, ऊँट-ऊँटनियाँ,
हाथी-हाथिनियाँ, कुत्ते-कुत्तियाँ, बिलाव-बि-
ल्लियाँ वगैरः सब पशु भी जल्दी २ अपने निवा-
सस्थान पर ठहर जाते हैं। नदियाँ धीरे धीरे बहती
हैं । मेंढ़क मेंढ़कियाँ, मउलियाँ, मक्खियाँ, तित-
लियाँ, गिलहरियाँ आदि सब जंतु चूचचाप हो
जाते हैं । सानार, लोहार, दरजी, मोची, लणबा
वगैरह सब जातियाँ अपना काम बन्द कर देती
हैं । आकाशमें तारे एक पीछे एक उगने लगते हैं ।

रचका और चन्द्रमा निकलत है । थोड़ी ही
 बेरमें उनकी शीतल रान्धियाँ सब जगह फैल
 जाती हैं । लड़के-लड़कियाँ, युवान-युवतियाँ,
 बुढ़े-बुढ़ियाँ, राजा-रानियाँ, दास-दासियाँ, वगैरः
 सब नर-नारियाँ उनकी चातलताका सुख
 लेते हैं ।

नरभक्ति

नारीभक्ति

(१) लड़का

लड़की

घोड़ा

घोड़ी

चकवा

चकबी

गधा

गधी

कुत्ता

कुत्ती

चिड़ा

(५५ श्लो)

चिड़ी

बकरा

बकरी

(२) दास

दासी

सूअर

सूअरी

मेंढक

मेंढकी

(३) बेल

गाय

मैसा

मैस

પુરુષ
બિલા
રાજા

સ્ત્રી
બિહ્લી
રાની

ટીપ:—આ કારાન્તના અન્ત્ય આને બદલે ફે કરવાથી કેટલેક નરજાતિનાં નામેનું નારીજાતિનું રૂપ બને છે. (પ્રકાર ૧ ના જુઓ)

ટીપ:—અ કારાન્તના અન્ત્ય અ ની ફે કરવાથી પણ કેટલેક નામેનાં નારીજાતિનાં રૂપ થાય છે. (પ્રકાર બીજે જુઓ).

ટીપ:—પ્રકાર ત્રીજામાં નર અને નારીજાતિમાં રૂપો એક બીજાથી તદ્દા જુદાં છે.

નરજાતિ

નારીજાતિ

(૪) મોર
જંટ
બાઘ
રીછ

મા ની
જંટની
બાઘની
રીછની

ટીપ:—કેટલાંક ના અ કારાન્ત નામેનું નારીજાતિનું રૂપ ની પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. (પ્રકારે ૪ થો).

(૫) હાથી
સિંહ
બાઘ

હથિની
સિંહિનો
બાઘિની

ટીપ:—કેટલાંક નામોમાં અન્ત્ય સ્વરનો લોપ કરી હ નો પ્રત્યય લગાડવાથી નારીજાતિનાં રૂપ થાય છે. (પ્રકાર ૫ મો.)

(૬) લોહાર
પ.લાહા
તેલી
કસેરા

લોહારિન
તુલ્યારિન
તેલિન
કસે.ન

ટીપ:—વર્ણોનાં નામોનું સ્ત્રીલિંગ અન્ત્ય સ્વરનો લોપ કરી જન પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે.

(૭) દુબે
પંડિત
ઠાકુર
બાબુ

દુબાઈન
પંડિતાન
ઠાકુરન
બાબૂઆઈન

ટીપ:—હોદવાચક નામોનું સ્ત્રીલિંગ આઈન પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. આઈન પ્રત્યય પર છતાં શબ્દનો અન્ત્ય સ્વર લોપાય છે.

નારીજાતિનાં નામોનું બહુવચન.

એકવચન

બહુવચન

જાતિ
રશ્મિ
રુદ્ધિ

જાતિયૈ
રશ્મિયા
રુદ્ધિયા

યુવતિ

મૂર્તિ

ત્રુટિ

મોરની

ટોપી

ઘોડી

નારી

કુલ્હાડી

ગાલી

(ખામી ઉણપ)

(ઢેલ)

૨. વતિયાં

મૂર્તિયાં

ત્રુટિયાં

મોરનિયાં

ટોપીયાં

ઘોડયાં

નાયાં

કુલ્હાડિયાં

ગાલયાં

ટીપ:—ઈ કારાન્ત તેમજ ઈ કારાન્ત નારીગતિનાં નામોનું
અહુવચન યા પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. અહુવચનના પ્રત્યય લાગતાં
અન્ત્ય ઊ તેમજ ઈ દૂરવ થાય છે.

નોટ:—આવાં નરગતિનાં નામો એકવચન તેમજ અહુવચનમાં
સરખાંજ રહે છે જેમકે કવિ પુસ્તક લિખતા હૈ । કવિ
કવિતાયે બનાલે હૈ । ઘ્યૌપારી સાહિયાં બેચતા હૈ । વઢૈ
(સુથાર) કુર્સિયાં બનાતે હૈ ।

૨૧૭૬.

સંજ્ઞા (નામ):—ચિઢા-ચિઢી (ચક્રો-ચક્રી), ચિઢિયા
(પક્ષી) મછલી (માછલી), તિતલી (પત-

, ગીઠ), ગિલહરી (ખીસ્કોલી), મક્સી
(માખી), સોનાર (સોની), લોહાર (લુહાર),
રશ્મિ (કિરણ).

ક્રિયાપદ:—વસેરા લેના-ઠહર જાના (વિશ્રામ લેવો), બન્દ
કર લેના (બંધ કરી દેવું). ફૈલ જાના
(ફેલાઈ જવું).

તરબુમા માટે ગુજરાતી વાક્યો.

- ૧ ધોખણ (ધોવિન) નદીમાં લુગડાં ધુવે છે.
- ૨ અમારા દેશમાં મુખ્ય ચાર વર્ષ છે.
- ૩ આજકાલ અમારા દેશમાં જે શિક્ષણ અપાય છે. (વિદ્યા
જાતા હૈ) એમાં ઘણી ખામીઓ રહી ગય છે.
- ૪ સૂર્યનાં કિરણો (કિરને) ગરમ હોય છે પરંતુ (પર)
ચંદ્રનાં કિરણો (રશ્મિયાં) ઠંડાં હોય છે.
- ૫ ઘણું કરીને (બહુધા) કાળો સાપ (સાંપ) ઝેરી (વિષભર)
હોય છે. કાળો સાપ જોને (જિસે) કરડે છે તે (સો)
જરૂર મરીજ (મર હી) ગય છે.
- ૬ પતંગીયાં વરસાદમાં આમતેમ ઉડે છે.
- ૭ ખિસ્કોલીઓ ફેરી કોતરી (કુતર રવાના) ખાય છે.
- ૮ કુંભાર (કુમ્હાર) માટીનાં (મિટ્ટી કે) વાસણો બનાવે છે.
- ૯ હિંદુલોક મૂર્તિઓ પૂજે છે. કેટલીએક (કિતની યક)
પુરાણી (પુરાની) રુઢિઓ કાયદાકારક (ફાયદાકારક)
હોય છે.

- ૧૦ અમારા દેશમાં તીડ (ટિડિયા) ધણાં ધણાં નુકસાન
 (બહુતસી હાનિયાં) પહોંચાડે છે (પહુંચાના).
 ૧૧ દરબણો (દરજિનેં) કપડાં વેચે છે અને ધોંચણો તેલ વેચે છે.
 ૧૨ ચમાર ચામડાં (ચમડે) પકાવે છે (પકાના) અને તેની
 સી ચમારણ (ચમારિન) કહેવાય છે.
-

પાઠ ગ્યારહવાં

વિચ્યા

(ગઝલ)

યહી વિચ્યા બડા ધન હૈ
 ન જિસકો ચોર ચુરા સકતા ।
 ન લૂટેરા લૂટ હૈ સકતા
 નહીં રાજા છિના સકતા ॥
 હો જાતા હૈ કમી સગડા
 ન કોઈ બાંટ લે સકતા ।
 ન દેને સે કમી ઘટતા
 વહી હૈ ઓર મો બઢતા ॥
 અહા ! નિત સ્કૂલ મૈં જાતા
 જહાં વિચ્યા યહી પઢતા ।
 જગહ સબ માન હૈ દેતો
 યહી વિચ્યા યહો વિચ્યા ॥

શબ્દ.

હુટેરા (હૂટારો), છિના સકના (છીનાવી લેવું), વાંટ (હિસ્સો), વાંટના-વાંટ લેના (વહેંચી લેવું), સબ જગહ (સધળે ઠેકાણે).

ટીપ:—યહી, વહી એ યહ અને વહ નાં ભારદર્શક રૂપો છે, આ ભારદર્શક રૂપો સર્વનામના પ્રત્યય વિનાના રૂપને ફેંકારાન્ત કરી દેવાથી થાય છે.

નોંધ—પણ કિસકા (કાનું) એ પ્રમાર્થ છે જ્યારે કિસીકા (કાઈનું) અનિશ્ચિત સર્વનામ છે.

સુચના:—યહી વહી એકવચન તેમજ બહુવચનમાં સરખાંજ રહે છે.

જેમકે—યહી મેરા તોતા હૈ । યહી મેરે રત્ન હૈ । વહી આદમી ચૌર હૈ । વહી તારે દિનમેં સૂરજ કો ચમક સે છિપે રહતે હૈ ।

પણ યહ કુત્તા-યે કુત્તે
વહ તારા-વે તારે

સાદું રૂપ

યહ

વહ

ફસકા

વસકા

ભારદર્શક રૂપ

યહી

વહી

સાંકા

વંજાકા

तरनुभा भाटे गुजराती वाक्ये।

- १ विधानी बराबर (बिद्या के बराबर) डाध धन नथी.
- २ जेनी पासे (जिसके पास) विद्या छे तेनी पासे अधुं न
(सब कुछ) छे.
- ३ डाधनी पासे किसीके पास) गमे तेदुं (कितना ही)
धन लजेने होय (क्यों न हो) आपवाथी धरी न
जय छे.
- ४ राज डाधने (किसीको) दंड देवा छच्छे छे, तो अेनुं
धन छीनथी ले छे; पशु विद्याने (बिद्या को) राज पशु
छिनाथी शकनो नथी भाटे न (इसी लिये) विद्या साथी
भोटुं धन छे.
- ५ आ छेकरे अेनो न छे, डाध आगनो (किसी दूसरेका)नथी.

पाठ बारहवाँ

बाप और उसके बेटे

बाप—लड़को, तुम रोज पाठशाला क्यों नहीं
जाते ? क्यों तुम नहीं जानते कि जो पाठशाला
नहीं जाते और नहीं पढ़ते वे कुछ काम भी
नहीं संकते और उनका सारा जीना दुःखमय
हो जाता है ?

मनु—हम ऐसा कुछ नहीं समझते । और हम पढ़ना भी नहीं चाहते क्योंकि शाला तो एक कैदखाना है । क्या आप नहीं जानते कि छः घंटे वहाँ बैठ कर घोखना बड़ा त्रासदायी है ? फिर आप हमको ऐसा क्यों नहीं कहते कि तुम शाला क्यों जाते हो और खेलते क्यों नहीं फिरते ?

पिताजी—भाई मनु, तू ऐसा क्यों बोलता है ? क्या तू नहीं जानता कि पढ़ना लिखना अपना धर्म है ? क्या तू नहीं जानता कि जो नहीं पढ़ता उसको कोई बनीआ भी नहीं रखता और उसका मान कोई नहीं करता ? पिताजी सच कहते हैं कि जो नहीं पढ़ता वह सुखी नहीं रहता । सचमुच कहो तो ऐसा आदमी किसी काम का^१ नहीं रहता । मैं तो काम होनेपर^२ कभी कभी स्कूल नहीं जाता, पर तू तो बारबार^३ अकारण घर रह जाता है ।

मनु—हाँ भाई, तेरा कहना बराबर है । पढ़ना जैसा बालपनमें आता है वैसा और समय नहीं हो सकता । पिताजी, माफ़ कीजिए, मैं आपका बड़ा अपराधी हूँ ।

નિષેધાર્થ વર્તમાનકાલ

પુંલ્લિંગ

એક વચન

બહુ વચન

પ્રથમ પુ० મૈં નહીં જાતા ।

હમ નહીં જાતે ।

મધ્યમ પુ० તૂ નહીં જાતા ।

તુમ નહીં જાતે ।

અન્ય પુ० વહ નહીં જાતા ।

વે નહીં જાતે ।

ટીપ્પણી:—નિષેધાર્થ વર્તમાનકાળમાં નહીં વાપરિયે છિયે ત્યારે હો
ધાતુનાં ૩૫ ઉડી જાય છે પણ ન વાપરિયે છિયે ત્યારે
કાયમ રહે છે. જેમકે ન જાતા હૈ । ન જાતે હૈ ।

તરબુમા માટે ગુજરાતી વાક્યો.

- ૧ આપ અમારે ત્યાં કેમ આવતા નથી. કેમ, આપની તબીબત
તો ઠીક છે ને ? (હૈ ન ?)
- ૨ જ હા, મારી તબીબત તો ઠીક છે; હાલ તો અમારી બેનનાં
લગ્ન છે (લગ્ન થઈ જાય છે) એટલે હું નથી આવી શકતો.
- ૩ અહો ! હવે તમે કંઈ બોલતાય નથી, તમને એટલોય સમય
નથી મળતો ?
- ૪ સતીશ, તું નિશાળે કેમ નથી જતો ? તું માળાપનું કંઈ નથી
કરતો એ શું ઠીક કરે છે કે ?
- ૫ જે છોકરા બાળપણમાં નથી ભણતા તે મોટા થતાં (વઢે
હોને પર) પસ્તાય છે.

૬ આજ તો અમારો બળદ ઘાસ પણ નથી ખાતો બુઓ,
બુઓ, એને (હસકો) શું થયું છે ? (ક્યા
હુઆ હૈ ?).

૭ છેકરાઓ, તમે આજ ફરવા કેમ નથી જતા ?

૮ અમે આજ ખાવા પણ નથી રહેતા કેમકે આજ તો અમારી
પરીક્ષા છે.

પાઠ તેરવાં

બુરા લડકા

વહી બુરા લડકા ક.લાતા
કહા કિસીકા નહિ+ કરતા ।
હૈ ન પાઠશાલા જો જાતા
યહાં વહાં કૂદા કરતા ॥
શૂઠી વાતેં વહી બનતા
નહિ પડતા પડને દેતા ।
સમય બાલપન હૈ પડનેકા
હસે અકારથ હૈ સ્વોતા ॥

+ નહિ. (હૂસ્વ) કવિતામાંજ વપરાય છે. સામાન્ય રીતે
નહીં (વોઈ) વપરાય છે.

है न बालपनमें जो पढ़ता
बढ़े हुए^१ है पछताता ।
जीना उसका दुखमें जाता
जो कुछ नहीं कमा सकता ॥

पाठ चौद.वाँ

दयाराम और उसकी बहनें ।

दमयंती—अरी ! सुभद्रे मा आज मुझसे क्यों
नहीं बोलती ? क्या मैं कुछ काम नहीं करती ?
क्या मैं कपड़े नहीं धोती, बर्तन नहीं मंजता
कि वह मुझसे नहीं बोलती ? यह है क्या ?
मैं तो कुछ समझ भी नहीं सकती । तुझे क्या
जान पड़ता है ?

सुभद्रा—मैं अपनी कित बें साफ़ रखती हूँ तू
अपनी पट्टी और बस्ता क्यों नहीं साफ़ र-
खती ? तू कोई कोई बार पाठाला नहीं
जाती, और अपना पाठ भी नहीं लिखती ।
और मा तो केवल तुझसे नहीं बोलती ऐसा
नहीं, मैं ये सब करती हूँ तो भी मा आज

मुझसे नहीं बोलतो । और मा तो क्या? दादी भी नहीं बोलतो ।

(ऐसी तरह वे दोनों आपस आपसमें बातें कर रही हैं कि इतनेमें उनका भाई प्याराम बहूँ आ पहुँचता है ।)

दयाराम—प्यारी बहनो ! आज तुम दोनों ऐसी खिन्न क्यों दिखाई पड़ती हो ? तुम दोनों आज ऐसा क्या सोचती हो कि नहीं कुछ खातीं, नहीं पीतीं, नहीं बोलतीं, नहीं हँसतीं, और आज हमें तुम्हारी मीठी २ बानो भी नहीं सुनाती ? कहो तो सही, है क्या ?

दोनों—प्यारे भाई, हम क्या बोलें ? हमको दुःख यह होता है कि मा और दादी दोनों आज सवेरे से हमसे नहीं कुछ बोलतीं, नहीं हँसतीं, और कुछ कामकाज भी नहीं दिखावातीं । इसका सबब हम नहीं पा सकतीं । क्या हम उनका काम नहीं करतीं ?

दयाराम—तुम सबब जानना चाहती हो ? तो मैं अभी तुम्हें कह सुनाता हूँ । सुनो, तुम

काम सब करती हो, पर वे जैसा कहती हैं वैसा तुम क्यों नहीं करतीं ? केवल काम करना ऐसा ही नहीं, लेकिन उसे ठीक समय पर करना आवश्यक है । तुम्हारी यह गलती दालो, और मा की प्यारी बनी रहो ।

अच्छेलाल—सच है, जो बैल सीधा चलता है उसे कोई नहीं सताता ।

अधुवचन.

अधुवचन.

चवनामः—

मुझे—उसका (भने),	हमें—हमको(अभने),
तुझे—उसका (तने),	तुम्हें—तुमको (तभने)
उसे—उसका (अने),	उन्हें—उनको(अभने)
इसे—सको (आने),	इन्हें—इनको(आभने)
जिसे—जिसको (जेने)	जिन्हें—जिनको(जेभने)
तिसे—तिसको (तेने)	तिन्हें—तिनको (तेभने)
किसे—किसको (किने)	किन्हें—किनको (किने)
किन्हींको (किधने)	किन्हींको (किधने).

त्रीण विलङ्घिता.

मुझसे (भारी साथे),

हमसे (हमारी साथे),

તુમ્હાસે (તારી સાથે),   તુમસે (તમારી સાથે),
 હસસે (એની સાથે),   હનસે (એમની સાથે).

ટીપ:—વિભક્તિના પ્રત્યયો પર છતાં સર્વનામનાં નીચે પ્રમાણે
 ૩૫ અને છે જે વિશેષણ તરીકે વપરાય છે.

મેં નું મુઝ જેમકે:—મુઝકો, મુઝસે, મુઝમેં, મુઝ પૈ.
 હમ નું હમ જેમકે:—હમકો, હમસે, હમમેં, હમ પૈ.
 તૂ નું તુઝ જેમકે:—તુઝકો તુઝસે, તુઝમેં, તુઝ પૈ.
 તુમ નું તુમ જેમકે:—તુમકો, તુમસે, તુમ મેં, તુમ પર
 વહ-વે નું ઉસ-હન, યહ-યે નું હસ-હન, કૌન નું
 કિસ-કિન, કોઈ નું કિસી-કિનીં, જો નું જિસ-
 જિન, સો નું તિસ-તિન.

ટીપ:—સર્વનામનો વિશેષણ તરીકે ઉપયોગ.

કિસ શહર મેં ? (કયા શહેરમાં ?), હસ શહર મેં (આ
 શહેરમાં), કિસી ગાંવ મેં (કોઈ ગામમાં), હસ સૌદા-
 ગર કો દુકાન મેં (એ વેપારીની દુકાનમાં), હન સમા
 ઓ મેં (આ સભાઓમાં).

વિશેષણ—જૈસા (જેવું), વૈસા (એવું), પેસા (આવું), કૈસા (કેવું).

અધ્યય:—લેકિન (પણ), કેવલ (ફક્ત), સબેરસે (સવારથી),
 આપસ આપસમેં (માંહે માંહે).

ક્રિયાપદ:—સોચના (વિચારવું), ઘુલાના (ખોલાવવું).

નિવેધાર્થે વર્તમાનકાલ સ્ત્રી લેખ.

મેં, તૂ, વહ નહીં કરતી ।

હમ, તુમ, વે નહીં કરતીં ।

યાદ રાખો—મહુવચનમાં હો ધાતુનાં ૩૫ ઉડી જતાં નારી-
જાતિમાં અનુસ્વાર ઉમેરાય છે. જેમકે હમ કરતી હૈં ।
હમ નહીં કરતીં ।

તરબુમા માટે ગુજરાતી વાક્યો.

- ૧ લક્ષ્મી, આ ગાય ભૂખે મરે છે, તું એને ચાર કેમ નાખતી નથી ?
- ૨ બા, મને એ ગાય મારે છે, તેથી હું એને ચાર નથી નાખતી.
- ૩ પાર્વતી કાકી, તમે આજ વાસણ કેમ નથી માંગતાં ?
- ૪ ભુઓ તો ખરાં, આ ખિરકોલીઓ શું નથી કરતી ?
- ૫ આપ બહાર જતી વખતે (બાહિર જાતે સમય) અમને કેમ નથી બોલાવતાં ?
- ૬ કેમ આજ કંઈ તમે તળાવપર (તાલ પર) ધુમડાં ઘેવા નથી જતાં ?
- ૭ શું જાય ? (ક્યા જાયે) સાં તે: એક મોઢે મખર રહે છે. જે જાય છે તેને ગળીજ જાય છે (નિવૃલ જાય).
- ૮ છોડીઓ તમે રોજ વહેલી કેમ નથી ઉઠતી ? (વહેલી-ફજર મેં).

- ८ अभाए हुमथां तो रज्जओ (छुट्टियां) छे, ओटले अमे
वहेदी नथी उठती.
- १० तुं कम ओले छे ? हुं तो तने ओझावती नथी. ?

पाठ पन्द्र.वा

भारो गीय

गाय भारो घोली भोली
 किसे न लगती प्यारी है ।
 हानि नहीं पढ़ेचाता कि दोको
 छत्रि उरीको न्यारी है ॥
 चार पैर, सुमन बिच न बि बां
 #सिंगे सुंदर लिखता हैं ।
 छोटी गरदन, हैं दो आँखें
 पीछे पूँछ लटकती है ॥
 दिन दिन है चारा वह चरती
 नित नित गोबर करती है ।

સ્વાતી કેવલ ચારા ખૂસા
 દૂધ હમેં નિત દેતી હૈ ॥
 ઘાસ જલ્દ પહેલે ચર લેતી
 બાર બાર ચલાતી હૈ ।
 હસે જુગાલી કરના કોઈ
 પાગુર કરના કહતે હૈ ॥
 ગાય નહીં પાગુર કર ચકતો
 બાંમા તમી હો જાતી હૈ ।
 ગાયેં એસી કાલી, ધોલી,
 ઓર લાલ મી હોતી હૈ ॥

શબ્દ.

પહુંચાના (પહોંચાડવું), સિંગ (શિંગડું), ચારાખૂસા
 (ખાસત્યારો), ગોવર (જાણ), સુમ (ખરી), ચિરચો
 (ચીરેલાં), જુગાલી કરના અથવા પાગુર કરના (વાગોળવું),
 બીમાર (માંદી), તમી (ત્યારે), ચલાના (ચાવવું).

÷ સુમ-સુર (ખરી) નરજાતિમાં વપરાય છે.

* સિંગ (શીંગડું) નારીજાતિમાં વપરાય છે.

पाठ सोल .वा

आम

गुरुजी—देखो, ये आम कैसे हैं ?

शिष्य—वे पीले हैं ।

गुरुजी—पीले आम कैसे होते हैं ?

शिष्य—पीले आम पके होते हैं ।

गुरुजी—पक्का आम कैसा लगता है ?

शिष्य—पक्का आम मीठा लगता है ।

गुरुजी—जब ये कच्चे रहते हैं कैसे लगते हैं ?

शिष्य—कच्चे आम खट्टे लगते हैं ।

गुरुजी—कच्चा आम कैसा होता है ?

शिष्य—कच्चा आम हरा होता है ।

गुरुजी—कैरी किसे कहते हैं ?

शिष्य—कच्चा आम कैरी क लाता है ।

गुरुजी—कैरी कैसी होती है,* और कैसी लगती .?

शिष्य—कैरी हरी होती है और खट्टी लगती है ?

गुरुजी—जब कैरी पक्की और पीली हो जाती है
तब उसे क्या कहते हैं ?

शिष्य—पक्की कैंरी आम कहलता है । आम पीला और पक्का होता है ।

गुरुजी—पताश, आम पर तू कुछ ज्यादा कह सकता है ?

सतीश—जी हाँ, इसमें मीठा रस भरा रहता है जिसे हम लोग बड़ी चाह से चूसते हैं । रस चूस लेने पर केवल गुठली और छिलका रह जाता है जिन्हें लोग फेंक देते हैं । पर हाँ, कितने एक आम ऐसे अच्छे भी होते हैं कि जिनकी गुठलियाँ किसान लोग बटोर लेते हैं । जब बरसात बरसता है और धरती भीग जाती है तब वे उनको गाड़ देते हैं । थोड़े ही दिनों में उनसे अँकुर फूट आते हैं । उनको उखड़ना ठीक नहीं, क्योंकि वे तो बढ़ते बढ़ते बड़े बड़ें पेड़ हो जाते हैं । वे आम के पेड़ कहलाते हैं । आमका पेड़ वसन्त में फलता है । वसन्त ही में जब उस पर बौर आता है कोयल भी कूकती है ।

શબ્દ.

સંજ્ઞા—આમ (પાકી કેરી), કૈરી (કાચી કેરી), ગુઠલી (ગાટલો), છિલકા (છાંદુ), બૌર (ભોર),

વિશેષણ—કચ્છા (કાચો), પક્કા, સ્વટ્ટા, દુરા (લીલો), અચ્છા, પીલા, કૈસા, મીઠા, વઢા આ બધાં વિકારી વિશેષણો છે.

ક્રિયા વિશેષણ—ઝ્યાદા (ધારે).

ક્રિયાપદ—લગના (લાગવું), ચૂસના (ચૂસવું), ઘટોર લેના (એકઠું કરી લેવું), ગાઢ વેના (દાઢી દેવું), ભીંગ જમના (ભીંગધ બવું), ફેંક વેના (ફેંકી દેવું), ઉઘાડના (ઉખાડવું),

તરબુમા માટે ગુજરાતી વાક્યો

- ૧ ગાયો ઘોળા હોય છે અને બેંસો કાળા હોય છે.
- ૨ લીલાં પાંદડાં સુંદર દેખાય છે, પણ બ્યારે તે પાકાં અને પીળાં થઇ જાય છે ત્યારે સારાં લાગતાં નથી.
- ૩ સાકર (શકર) અને ગોળ (ગુઢ) મીઠાં લાગે છે, પણ આમલી તો ખાટી લાગે છે.
- ૪ બકડે બિચાઈ બોળું હોય છે, પણ વરેલી (મેઢિયે કી) સુરત ડરામણી (ડરાવની) હોય છે.
- ૫ કાળા સાપ ઝેરી હોય છે, ઝેરી સાપ ધણું ખરું (બહુધા) પાણીમાં રહેતા નથી.
- ૬ તમારી પાસે કેટલી પેન્સિલો છે ?
- ૭ ધરડા માણસો ઘોળા પાધડીઓ પહેરે છે.
- ૮ સુંદરલાલ દરેરાજ નવાં નવાં કાંટ પહેરે છે.

- ૯ અમે કોઈ દિવસ જુહું બોલતા નથી કેમકે જુહું બોલવું એ મોટું પાપ છે.
- ૧૦ કલકત્તામાં અમારી ચોપડીઓની (પુસ્તકોંની) દુકાન છે, ત્યાંથી અમે પુષ્કળ ચોપડીઓ બહાર ગામ મોકલીએ છીએ (મેજના).
- ૧૧ જ્યારે અમે નદીપાર જઈએ છીએ ત્યારે અમારાં બધાં કપડાં પલળી જાય છે, અને ટાઢથી (સરસી સે) ફરી જઈએ છીએ (ઠિઠુર જાના).

પાઠ સત્રહવાં

॥ મેરી માતા ॥

લેતી હૈ મા ગોદ પ્યારસે
અપના દૂધ પિલાતી હૈ ।
દે દે તાલી 'તાતા' કહ કર
બહુ મુઝકો બહલાતી હૈ ॥ ૧

ગિર પડતા મૈં યદિ કબી તો
ધૂલા ઝાડ ઉઠાતી હૈ ।
' ઘોડા કૂદા, ઘોડા કૂદા '
યોં કહ કર સમજાતી હૈ ॥ ૨

नहलाती है रोज मुझे वह
मेरा मैल छुड़ाती है ।
भींगी मेरी देह पांछ कर
सिर में कंधी करती है ॥ ३

मुझे सुलाती है जब माता
पलना डाल सुलाती है ।
मीठा मीठा गाना गाती
अपकी खूब लगाती है ॥ ४

हो जाता बीमार कभी तो
अट से वैद बुलाती है ।
तरह तरह की दवा खिला कर
चंगा मुझे कराती है ॥ ५

जब तक रोग नहीं जाता, हा?
भूख प्यास बिसराती है ।
ऐसे मेरी प्यारी माता
कितने कष्ट उठाता है ? ६

शब्द.

गोद (भोजो), बहलाना (भूशी डरवुं), नहलाना (नव-
राववुं) छुड़ाना (हर डरवुं), भोंगी (भीनी), पाँछना (धुछवुं),
कंघी करना (ओणीने पांथी पाड्यी), सुलाना (सुवाड्युं), पलना
(पारणुं), झुलाना (लीथीणवुं), झपकी लगाना (उंधाड्युं),
खिलाना (अवड्यवुं), चंगा (तंदुस्त), जबतक (ज्यां सुधी),
प्यास (तरस), बिसराना (भूली ज्युं).

पाठ अठारहवाँ

हमारा बैल

रामलाल—देखो, देखो, यह बर्फ के समान घोला
क्या आ रहा है ?

कालिदास—हाँ, यह तो हमारा बैल है । देखो यह
कैसा सुहावना दिखाई पड़ता है ? इसकी
चमकीली आँखें, बाँकीटेढ़ी सिंगे, और ल-
म्बी २ पूँछ किसका जी नहीं लुभा लेती ?

रामलाल—अहा ! अब तो वह अँगन में आ कर
बंधने की जगह पर खड़ा रहता है । और घास
खाने लगता है । भाई तुम्हारा बैल तो बड़ा
सुंदर है । इसके चार पैर, काले काले बिचसे

चिरबाँ सुम, और धोली २ गर्दन मेरा जो लुभा लेती है । देखो, देखो यह कोई उसे बांधनेको आता है ।

कालिदास—हाँ, यह तो हमारा टहलूआ है । वह इसको दाना खेलाता है, चारा चराता है, पानी पीलाता है, और अपने साथ खेत में ले जाता है ।

रामलाल—क्या तुम्हारा टहलूआ इसके पास कुछ काम लेता है ?

कालिदास—हाँ, हाँ, इसके सहारे वह खेती करता है । बैल हल चलाता है, सिरावन खींचता है, गाड़ी भी खींचता है और जब बरसात नहीं आता, तब इसके ही सहारे सिंचाई का काम लिया जाता है ।

रामलाल—हां, अब मैंने बराबर समझा कि बैल अकेला सुंदर है ऐसा ही नहीं पर वह बड़ा उपयोगी जानवर भी है ।

कालिदास—अपने देश में बैल ही के सहारे खेती होती है, पर अलायत में तो घोड़े के सहारे खेती की जाती है ।

शब्द

सुहावना (देखावडा) दिखाई पड़ता है (देखाय छे)
चमकीली (चमकती) बांकी टेढ़ी (चांकी) सिंगे (शींगडां) जी
(७५) अँगन में (आंगणुआं) दहलूआ (नोकर) महारे (महदधी)
सिरावन (तरङ्गणु).

पाठ उन्नीसवाँ

तितली

तितली आती, तितली आती,
तितली उड़ती आती है।
अपने सुंदर पंखों से वह,
सबका चित्त चुराती है ॥

नीचे आती कभी, कभी
फिर ऊपरको चढ़ जाती है।
अपनी चञ्चलता से तितली
बिजली को शरमाती है ॥

देखो, यह तितली आँखों को
लगती कैसी प्यारी है।

इसके लाल, सुनहले, नीले,
पंखों की छबि न्यारा है ॥

फूल फूल पर जा जा उनकी
चूम चूम झट आती है ।
यह सुगंध फूलों के मीठ
रस चखती, सुख पाती है ॥

लड़के इसे पास आते लख
बड़े मगन हो जाते हैं ।
इसे पकड़नेको वे अपने
दोनों हाथ बढाते हैं ॥

आरी तितली ! आरी तितली !
यह कह इसे बुलाते हैं ।
ऊपर मुँह कर इसके पीछे,
पीछे दौड़े जाते हैं ॥

बड़ी चतुर है तितली उनकी
नहीं पकड़में आती है ।
छोटे छोटे लड़कों को यह,
उत्तम पाठ सिखाती है ॥

अपना जी रखती है प्यारा ,
दुख न किसीको पहुँचाओ ।

दुष्ट जनों से बच कर, अपने
गुण से सबको हर्षाओ ॥

[मध्य प्रदेशकी हिन्दी की दूसरी पुस्तकसे]

शब्द

चुराना (चोरना), पंख (पांख), तितली (पतंगीड),
सुनहला (सोनेरी), नीला (नीले), सुगन्ध (सुगंधीदार), मगन
(भुली), जी (जीव) .

प्रश्न

- १ तितली कैसी होती है ?
- २ वह फूल पर क्यों जाता है ?
- ३ तितली के पंख कैसे होते हैं ?
- ४ तितली के पैर और पंख कितने होते हैं ?
- ५ तितली छोटे लड़कों को क्या पाठ सिखाती है ?
- ६ लड़के उसे पकड़नेको क्या करते हैं ?

मुयना:—पाठ आधा पछी शिक्षके हंमेशा आवी रीते प्रश्न

पूछानी टेव राखी, जेथी विद्यार्थीने हिन्दीभां वातचीत
करवानो महावरो पडे.

प्रश्न—नीचेनां वाक्यो क्या प्रश्नोना जवाब छे ?

- १ हमारी गाय दस सेर दूध देता है ।
- २ हम आज इलाहाबाद जाते हैं ।

- ३ बाजार में पेन्सिलें बिकती हैं ।
- ४ हम धाली टोपियाँ पहिनते हैं ।
- ५ मैं हररोज ग्यारह बजे स्कूल जाता हूँ ।
- ६ काले साँप विषैले होते हैं ।
- ७ वसन्त में कोयल कूकती है ।
- ८ मैं रामनाथ का लड़का हूँ आर नड़ियाद में रहता हूँ ।

पाठ बीसवाँ।

बर्र और शहद की मक्खी.

बर्र:-मक्खी बाई, हम तुम दोनों एक समान हैं ।
 दोनोंके पंख हैं, और छः छः पैर हैं । दोनोंको
 मीठार खाना प्यारा लगता है । और जब कोई
 मनुष्य सताता है, दोनों उसको डंक मारती
 हैं । फिर मेरे नीले और तुम्हारे पंख बड़े
 अनूठे और मनोहर दीखते हैं । इस तरह
 देखो मैं कैसी सुहावना दीखती हूँ ? फिर
 लोग तुमको क्यों इतना चाहते हैं ? और मुझे
 क्यों नहीं चाहते ? तुम्हें पालते हैं और मुझे

मारते हैं। तुम्हारे लिये घर बनाते हैं और मेरे घर को आग लगाकर उजाड़ते हैं। मैं कुछ नहीं समझ सकती कि इसका सबब क्या है?

मन्त्रालय-बाई तुम बड़ी सहावनी जान पड़ती हो। और तुम्हारे पैर भी बड़े अनूठे दीखते हैं। ये सब लोग जानते हैं। पर हँ। तुमसे उनको कुछ भी लाभ नहीं होता। तुम केवल डंक मारती हो। और उनके माल असबाब को कुतर कुतर कर बिगाड़ती हो। इसी लिये तुमको कोई नहीं चाहता। मुझे देखो कि दिनभर मिहनत करके उनके लिये शहद इकट्ठा करती हूँ जिसको लोग बड़ी चाह से खाते हैं। इस लिये मुझे कोई नहीं छेड़ता। सच तो यह है कि जो आरों की भलाई में लगा रहता है वह सुखी रहता है।

शब्द

बर् (पीपी लभरी), शहद (मध), डंक (डंभ), अनूठा (अदभुत), उजाड़ना (उगारना), कुतरना (घातवुं, डारवुं), इकट्ठा करना (अकटुं करवुं), चाह (भाव), छेड़ना (पञ्चवुं).

पाठ दूसरा

मेरा घोड़ा

यह ( ) घोड़ा है। ( ) रंग ( ) है। इसकी ( ) पर (लांछा लांछा) बाल हैं, ( ) अयाल कहते हैं। इस पर ( ) बैठता हूँ। यह ( ) चरता है और दाना ( ) खाता है। ( ) इसके मुँह में ( ) लगाते हैं। लगाम से ( ) जब चारता हूँ ( ) ठहरा लेता हूँ। हम ( ) पीठ ( ) जीन रखते हैं, जिस पर ( ) बैठते हैं।

पाठ तीसरा

मेरा पाठ-शाला

यह ( ) स्कूल है, ( ) हम लोग ( ) इसके चारों ओर ( ) लगा है, जिसमें (सारां सारां) फूलों के पेड़ हैं। उन्हें (भाजी) रोज ( ) है, और (डोई डोई वणत) हम भी सीखा करते हैं। देखो, वह खेलनेकी ( ) है, ( )

हम (६३१) खेलते हैं। वह ( ) है, जिस पर
 ( ) गुरुजी बैठते हैं। यह बेंच है, ( )
 हम बैठा करते हैं। दंष्ट्रा ( ) जो (६३२)
 तख्ता टंगा है वह ( ) काम में आता है।
 भाई, क्या ( ) जानते हो ( ) यह तस-
 वीर ( ) है? यह ( ) महात्मा गांधी-
 जी की है। महात्मा गांधीजी ( ) देशका
 नेता है। ( ) भारतवर्ष में ( ) इस लिये
 हम ( ) कहलाते हैं। भारत ( ) देश
 है, ( ) उनका ( ) करना ( )
 मुख्य धर्म है।

पाठ चौथा

रंग

कौआ ( ) होता है, ( ) तोता ( ) होता
 है। पील ( ) कोयल दोनों ( ) होती
 हैं। भैंसे ( ) होती हैं? भैंस ( )
 ( )। सोना ( ) होता है। चांदी
 ( ) होती है। लोहा ( ) होता है।

तांबा ( ) होता है। आकाश ( ) होता है। घास ( ) होता है। भैंसे ( ) होते हैं ? भैंसे ( ) होते हैं। हंस और बक ( ) ( ) होते हैं। ( ) सूरज उगता है ( ) आकाश ( ) दिखता है ?

पाठ पाँचवाँ

अच्छा और बुरा

आम ( ) लगता है, ( ) इमली ( ) ( ) लगती। ( ) आदमी ( ) नहीं बोलते, ( ) चोरी भी ( ) ( )। अच्छी स्त्रियाँ ( ) नहीं ( ) क्यों कि ( ) जानती हैं ( ) गाली देना ( ) स्त्रियों का ( ) है। बुरा लड़का ( ) है, जो ( ) ठीक समय पर पाठशाला जाता है; वह ( ) तो (पोते) पढ़ता है ( ) न दूसरे को भी (भणुवा) देता है। ( ) जो ( ) गा. लेयाँ ( ) देता, चोरी ( ) ( ), जूठ ( ) बोलता ( ) अच्छा कहलाता है।

पाठ छटवाँ

बाप और बेटा

बाप-बेटा,.....जाता है ?

बेटा-पिताजी, मैं बाजा .....।

बाप-तू....क्यों.....?

बेटा-दवात....चाहता हूँ ।

बाप-तेरे पास....पैसे....?

बेटा-पिताजी,....दो.....हैं. (   ) मुझे (५४)

पैसे देते हैं ?

बाप-अहां, मेरे पास (   ) भी पैसा (   )

है । तू आज स्कूल....नहीं....?

बेटा-आज (   ) छुटी है, (   ) मैं (   )
नहीं.....।

અભ્યાસ પાઠ

ભાગ દ્વિતીય

હિંદીમાં અનુવાદ કરો:—

પાઠ પહેલો.

અમારો કુતરો

આ અમારો કુતરો છે. એ રંગે ઘોળો છે. એને ચાર પગ અને એક વાંકી પૂંછડી છે. અમે એને કાંઈ દિવસ મારતા નથી. અમે રોજ એની સાથે રમીએ છીએ, પણ અમાને એ કાંઈ દિવસ કરડતો નથી. અમે રોજ એને ખવરાવીએ પીવરાવીએ છીએ અને દરરોજ સાંજે (શામ કો) ફરવા જતી વખતે એને અમારી સાથે લઈ જઈએ છીએ. એ એટલો તો ચાલાક છે કે સીટી બળવતાં જ દોડતો દોડતો અમારી પાછળ પાછળ આવે છે. આખી રાત એ અમારા ઘરની ચોડી કરે છે. અને કદાચ અમારા ઘરમાં કાંઈ ચોર ધુસે છે તો ઝટ ભસવા માંડે છે. ચોર તો એને ભસતાં વાંત (उसके भौकने पर) પલાયન કરી જ નય છે અને થોડી વાર પછી એનું ભસવું સાંભળી અમે પણ નગી જઈએ છીએ. (जाग पड़ना)

પાઠ બીજો

સાપ (સૌપ)

બુઓ, આ કાળો સાપ નવ્ય છે. એને પગ નથી પણ એ વેગથી દોડી શકે છે. સાપ પેટે ચાલે છે. એની જીભ વચ્ચેથી (લીચ સે) ચીરાયલી (ચીરી) હોય છે. અને આજ કારણથી લોક સાપને બે જીભ હોય છે એમ કહે છે. એના તાળવામાં (इसके तालू में) બે દાંત હોય છે. એ દાંતના મૂળમાં (इन दांतों की जड़ में) નાની નાની બે કાચળીઓ (थलियाँ) હોય છે જેમાં (जिनमें) વિષ ભરાય (भरा) રહે છે. કહે છે કે કાળો સાપનું ઝેર બહુ (बड़ा) તીક્ષ્ણ હોય છે, અને એનો કરડેલો (इसका काटा हुआ) ભાગ્યે જ (कम) બચે છે. સાથી કાળો સાપ ઝેરી અને બચકર હોય છે.

પાઠ ત્રીજો

ભેંસ

ભેંસ ઘણું કરીને ટાળી હોય છે. એ શરીરે જોરાવર (बलवत्) અને કારે (भारी) હોય છે. એને ચાર પગ, બે શિંગડાં, અને

ચાર આંચળ (આંચલ) હોય છે. ગાયત્રી માફક એની ખરીઓ x વચ્ચેથી ચીરાયલી હોય છે. બેંસને કીચડમાં પડી રહેવું બહુ ગમે છે. એનું દૂધ ઘણું મીઠું હોય છે. સારી બેંસો દસ શેર પંદર શેર (દસ પંદર શેર તક) દૂધ દે છે. બેંસ ધાસ ચારો (ચારા મૂસા) ખાય છે. કેટલાક લોકો દૂધ વધારવા માટે (બઢાનેકે લિયે) એને ખોળ (જલી) ચૂનું (ચૂની ચોકર) અને દાણા પણ ખવરાવે છે. ગાય, બેંસ, ઘોડો એ સમગ્રનાં પાણેશાં ચોપગાં જનવર (પાલતુ ચૌપાયે) કહેવાય છે. ગાય કે બેંસ પહેલાં તો (પહેલે તો) ધાસ જલ્દી જલ્દી ચરીને ગળી જાય છે (નિગલ જાના) અને પછીથી કાઈ જગાએ બેસીને ખાધેલું (જાચા હુઆ) ધાસ પાછું લાવી (ડગલકર) આવે છે. એને વાગોળવું કહે છે.

પાઠ ચોથો

સૂરજ અને તારા

સૂરજ દરરોજ સવારમાં ઉગે છે. અને સાંજે આથમે છે એજ અમને ગરમી અને તેજ પહોંચાડે છે. એના ઉગવાથી દિવસ થાય છે. અને આથમવાથી રાત થાય છે. એજ સૂરજ ખાગમાં

ફળ અને ખેતરમાં (સ્વેત મેં) અનાજ (નાજ) પકવે છે
 (પકાના) સૂરજ ઉગતાં તેમજ આયમતાં આકાશ રાતું દેખાય
 છે. તારા અંધારી રાતે પ્રકાશ આપે છે. એ પ્રકાશની મદદથી
 મુસાફર લોકો પોતાનો માર્ગ કાપી શકે છે. સૂરજના ચળકાટથી
 (સુરજ કી ચમક સે) દિવસે તારા છુપાઈ જાય છે. એજ તારા
 અંધારી (ઐધેરી) રાતે કેવા સોહામણા લાગે છે ! આધેથી
 તારા પાસે પાસે (પાસ હી પાસ) દેખાય છે, પણ તેઓ એક
 બીજાથી ઘણા દૂર છે. કેટલાક તારા રાત દિવસ ક્રિયા કરે છે.
 (ઘૂમા કરના) તેઓ ગ્રહ કહેવાય છે.

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠના ક્રમાંક મુકવામાં ૮ પછી ૯ ને બદલે ૧૭ થી ચર કરવામાં બૂલ થએલી છે. તેમાં લખાણનું અનુસન્ધાન તો બરાબર જ છે.

પૃષ્ઠ.	કોટી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪	૧	શીખવવાને	શીખવાને
૧	૨૦	હ ને હ	હ ને હ
૨	૮	ઐધેરા	ઐધેરા
૩	૧	ચિંચાડના	ચિંચાડના
"	૧૧	વિલ્લના (બૂનું હિન્દી)	વોલના (હાથનું હિન્દી)
૪	૨	નાન્યતર ભતિ છેજ નહિ,	નરભતિનો છે કેમકે
૫	૨	કોઈ	કોઈ
"	અર્ધનાભમાં	તુએ	તુએ
"	"	કુચ	કુચ
૬	૭	તરહ	હસ તરહ
"	૨૧	અર્થાત	અથવા
૭	૧૬ મુંબાઈ	રડતો	રડતો રડતો
૮	૩	મૂકતે	મૂંકતે
"	૧૭	હથોડે	હથોડે
"	૧૮	હથોડા, કપડા,	ગઢરિયામાં હ નીચે
		નુકતા ભેદ	

पृष्ठ.	लीटी.	अशुद्ध	शुद्ध
१७	१२	खहहे	खरहे
१८	११	जुलहे	जुलाहे
१९	९	अेकडावाणी टीप २०	मे पाने छे
२०	४	चला	चलो
२२	३	मुझको	मुझको
२४	१५	होज	रोज
२५	२, टीपभां	वह	वह
२८	५	अन्य पु०	मध्यम पु०
२९	१३, १९	दादा, पेसा	दादी, पेसी
३०	५	खरादना	खरादना
„	९	अच्छी ^१	अच्छीर
„	१४	सही ^२	सही ^१
„	७६	दोनोंका	दोनोंको
३१	३	रोती ^२	रोतीर
३३	वाक्य ११	तब	तक
३५	८	भा	भी
३६	सर्वनामभां	आभांनी यह	आमां, यहनी
३६	९	कपी	डेपी
„	१५	पूरे थवुं	पूरे थवुं
३८	१४	लूटवा	लूटता
४०	१८	करता हैं	करता है
४८	२, ५,	मूर्तियाँ टोपीयाँ	मूर्तियाँ, टोपियाँ
„	६	घोडियाँ	घोडियाँ
„	३, नेटभां	बनाले	बनाते

पृष्ठ.	लीटी.	अशुद्ध	शुद्ध
५६	५, टीपभां	ओमें	ओमें
६१	११	सिंगेनी टीप ६२ भा	५४ ५२ छे
६३	१५	होतो हैं	होतो है
६४	१५	बड़े बड़ें	बड़े बड़ें
३७	६	आर	और
७४	६	हा	हो
८०	छेड़ी लीटी	पड़ना	पड़ना

હિન્દીમાણાં બોધિની

ભાગ બીજો તથા ત્રીજો

હવે પછી બહાર પડશે.

(આમતા વર્ષ પહેલાં)

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું:--

આશાભાઈ કારીભાઈ પટેલ

નડિયાદ લખાવાડ

ધી ન્યુ ગુજરાત બુકડીયો સાંચીપલી

નડિયાદ

